

**Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології,
соціальної роботи та мистецтв
Кафедра дошкільної освіти**

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

**УМОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ
У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

Рябоконт Лариси Михайлівни

Науковий керівник:
Матвієнко С.І., к. пед н., доцент кафедри
дошкільної освіти,

Рецензенти:
Бобро Л.В., к. п. н., доцент кафедри дошкільної
освіти Ніжинського державного університету імені
Миколи Гоголя

Новгородський Р.Г., к. пед. н., доцент соціальної
педагогіки та соціальної роботи Ніжинського
державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №5 від 29.11. 2023 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Ніжин – 2023

Рябокoнь Л.М. Умови виховання моральної поведінки у дітей передшкільного віку засобами народної педагогіки. – Кваліфікаційна робота. – Ніжин, 2023. – 93 с.

Робота присвячена розкриттю теоретичних і практичних засад такої важливої проблеми сьогодення, як моральне виховання дітей дошкільного віку. Автором взято до наукового аналізу віковий період 6-7 років, який є періодом підготовки вступу дитини до навчання у школі – передшкільним віком. Важливим засобом виховання визначається народна педагогіка. Упродовж віків народна виховна система накопичила багатий ресурс щодо формування у дітей явлень моралі, моральної поведінки. Автором досліджено проблему на теоретичному та емпіричному рівнях. Розроблено критерії та показники вихованості моральної поведінки передшкільного віку; на основі експериментального вивчення стану практики закладу дошкільної освіти визначено три рівні її сформованості. Виявлено чинники впливу на ефективність роботи з виховання в дітей моральної поведінки у ЗДО з урахуванням етнопедагогічної складової. Запропоновано програму експериментальної роботи щодо використання засад народної педагогіки у вихованні моральної поведінки дітей передшкільного віку.

Ключові слова: мораль, моральне виховання, поведінка, моральна поведінка, виховання моральної поведінки, народна педагогіка, етнопедагогіка, передшкільний вік, дитина передшкільного віку.

Ryabokon L.M. Pedagogical conditions for the education of moral behavior in children of preschool age by means of folk pedagogy. - Qualification work. - Nizhin, 2023. – 93 p.

The work is devoted to revealing the theoretical and practical foundations of such an important problem today as the moral education of preschool children. The author took into scientific analysis the age period of 6-7 years, which is the period of preparation for a child's entry into school - preschool age. Folk pedagogy is defined as an important means of education. Over the centuries, the national educational system has accumulated a rich resource for the formation of moral phenomena and moral behavior in children. The author investigated the problem at the theoretical and empirical levels. Criteria and indicators of upbringing of moral behavior of preschool age have been developed; based on an experimental study of the state of practice of the preschool education institution, three levels of its formation were determined. Factors influencing the effectiveness of the work on raising children's moral behavior in the ZDO, taking into account the ethno-pedagogical component, were identified. A program of experimental work on the use of the principles of folk pedagogy in the education of moral behavior of preschool children is proposed.

Key words: morality, moral education, behavior, moral behavior, education of moral behavior, folk pedagogy, ethnopädagogy, preschool age, preschool age child.

ЗМІСТ

Вступ	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ	9
1.1. Моральна поведінка та особливості розвитку її форм у дітей передшкільного віку	9
1.2. Педагогічний потенціал народної педагогіки щодо виховання моральної поведінки дошкільників	20
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	26
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАНOSTI МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ	28
2.1. Програма та методика констатувального етапу дослідження	28
2.2. Педагогічні умови виховання моральної поведінки у дітей передшкільного віку засобами народної педагогіки	47
2.3. Програма забезпечення педагогічних умов виховання моральної поведінки у дітей передшкільного віку засобами народної педагогіки	51
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	54
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

В умовах соціокультурної ситуації, що склалася, все більшої актуальності набуває проблема морального розвитку та виховання особистості, вирішення якої в умовах освітнього середовища є абсолютно необхідною у роботі з усіма віковими категоріями молодого покоління, починаючи з вихованців ЗДО.

У Державному стандарті дошкільної освіти, її Базовому компоненті, зазначається, що до провідних засад дошкільної освіти відноситься надання пріоритетності соціально-моральному розвитку особистості. Тобто, актуальним є формування у дітей морально-етичних знань, моральних звичок, виховання моральних почуттів, розвиток моральної свідомості та самосвідомості, а також культивування форм моральної поведінки.

До проблеми морального виховання дітей дошкільного віку, якає надто актуальною сьогодні, звертались багато вчених і педагогів. Вони піднімали такі співзвучні з нашим дослідженням питання, як: спілкування дошкільнят з дорослими та однолітками; прилучення дітей дошкільного віку до світу загальнолюдських цінностей, що виступають у категоріях добра та справедливості (Т. Пономаренко); виховання соціальних емоцій, якостей взаємин (Л. Артемова, Н. Дятленко, І. Княжева, О. Кононко, В. Павленчик); формування готовності до сприймання моральних норм (захоплення, переживання, осмислення, усвідомлення) (Н. Горопаха); виховання у дошкільників позитивного емоційного ставлення до моральних норм та правил поведінки (В. Білоусова, М. Заячківська, Л. Островська, С. Петеріна, Т. Поніманська, М. Федорова).

Виконані дослідження дають можливість виокремити деякі тенденції розвитку форм моральної поведінки, у тому числі й негативних (прояви агресивності, непослуху, жадібність сучасних дітей), встановити психологічні особливості різноманітних аспектів цього процесу. Вважаємо, що дошкільник ще не може володіти повноцінною моральною поведінкою із

внутрішньою сутнісною моральною самодетермінацією, він може лише оволодівати її моральними формами.

Як засвідчив аналіз наукових джерел, у процесі морального виховання дошкільників педагогами на сьогодні недостатньо використовується потенціал народної педагогіки. Вона є невичерпним джерелом народної мудрості, досвіду виховання, ставлення до людей, поведінки та взаємин. Провідні засади народної педагогіки, підкріплені творами фольклору, становлять потужний ресурс морального виховання дітей і мають спонукати науковців до подальшого виконання наукових робіт.

Необхідністю здійснення наукового дослідження, спрямованого на визначення умов ефективного використання потенціалу народної педагогіки у вихованні моральної поведінки у дітей дошкільного віку обумовлюється актуальність наукового дослідження та вибір теми «Умови виховання моральної поведінки у дітей передшкільного віку засобами народної педагогіки».

Мета дослідження: теоретичний аналіз та експериментальне вивчення педагогічних умов використання потенціалу народної педагогіки у вихованні моральної поведінки в дітей передшкільного віку.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати теоретичні основи та основні наукові підходи до проблеми моральної поведінки та деталізувати специфіку її виховання стосовно дітей передшкільного віку.
2. Схарактеризувати педагогічний потенціал народної педагогіки щодо виховання моральної поведінки у дітей 6-7 років.
3. Розробити критерії та показники вихованості моральної поведінки у дітей передшкільного віку та надати виявлені рівні.
4. Виявити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови виховання моральної поведінки у дітей передшкільного віку за використання засад народної педагогіки.
5. Розробити методичне забезпечення педагогічних умов виховання

моральної поведінки у дітей передшкільного віку засобами української народної педагогіки.

Гіпотеза дослідження визначалася тим, що процес виховання моральної поведінки у дітей передшкільного віку засобами народної педагогіки набуде більшої ефективності за дотримання наступних педагогічних умов:

- 1) підвищення компетентності вихователів ЗДО з використання засад народної педагогіки у процесі виховання у дошкільників 6-7 років форм моральної поведінки;
- 2) опора на використання потенціалу народної казки у вихованні моральної поведінки у дітей передшкільного віку;
- 3) організація рольового перевтілення дітей у персонажів казки для обігрування її моральної фабули.

Об'єктом дослідження є процес морального виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови виховання моральної поведінки у дітей передшкільного віку на засадах народної педагогіки.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичних даних, представлених у педагогічній, психологічній літературі з обраної проблеми.

емпіричні: бесіда; бесіда на моральні теми; *методика* «Сюжетні картинки»; спостереження, анкетування.

метод статистичної обробки емпіричних результатів.

Наукова новизна та теоретична значущість роботи визначається тим, що:

- 1) систематизовано наукові погляди на проблему морального виховання дошкільників;
- 2) проаналізовано розвиток моральних форм поведінки стосовно дітей 6-7 років життя;
- 3) розкрито специфіку передшкільного віку щодо виховання моральної

поведінки;

- 4) обґрунтовано потенціал народної педагогіки щодо виховання у дітей 6-7 років моральної поведінки;
- 5) розроблено та теоретично обґрунтовано критерії та показники, схарактеризовано рівні вихованості моральної поведінки у дітей передшкільного віку;
- б) виявлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови виховання моральної поведінки у дітей передшкільного віку засобами народної педагогіки.

Практичне значення дослідження визначається тим, що розроблені теоретичні та емпіричні матеріали дослідження можуть використовуватися педагогами закладів дошкільної освіти у формах підвищення кваліфікації з різних питань морального дошкільників, зокрема – щодо виховання у них моральної поведінки.

Експериментальна база дослідження – «Бджілка», дошкільний підрозділ Перемозького ліцею Барішівського сільської ради.

Апробація результатів дослідження здійснювалася через:

I. Участь у:

1. II Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті Інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір». КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія», 13-14 травня 2021 року.
2. XVIII Міжнародній науково-практичній конференції «Світовий культурний простір крізь призму сучасних глобалізаційних, пандемічних викликів та війни» м. Рівне, РДГУ, 17-18.11.2022 р.
3. XIX Міжнародній науково-практичній конференції «Світовий культурний простір крізь призму сучасних глобалізаційних, пандемічних викликів та війни» м. Рівне, РДГУ, 17-18.11.2023 р.
4. Всеукраїнській науково-практичній конференції (з міжнародною участю) «Фребелівська педагогіка в сучасній освіті: вимоги, тренди, перспективи». Херсонський державний університет. 20-21. 04.2023 р.
5. Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин, 27 жовтня 2020 р.

6. IV Всеукраїнській науково-практична онлайн – конференції «Софія Русова – предтеча Нової української школи». с. Ріпки, 25-26 лютого 2021 р. Тема доповіді: «Педагогічні ідеї С. Русової в концепції національно – патріотичного виховання дітей і молоді».
7. Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку». Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя. 19 жовтня 2022 року.
8. X Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку». Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя. 18 жовтня 2023 року.
9. Регіональній науково-практичній Інтернет-конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки». Ніжин, НДУ ім. М. Гоголя. 20 червня 2023 року.

Друк статей:

- 1) Рябоконт Л. Вплив мультиплікаційних фільмів на ознайомлення дошкільників із соціумом». *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті Інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір*. С. 151-157.
- 2) Рябоконт Лариса. Моральне виховання дошкільників засобами етнопедагогіки. *Психолого-педагогічний пошук : зб. студентських наукових праць за матеріалами V Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції «Дошкільна освіта України в контексті інтеграції до Європейського освітнього простору»* 15-16 березня 2023 року. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023 С. 325-329.
- 3) Рябоконт Лариса. Моральна складова соціальної готовності дитини до навчання у школі. *Актуальні проблеми та інноваційні пошуки у галузі сучасної дошкільної освіти: збірник наукових статей студентів, магістрів, молодих науковців спеціальності 012 Дошкільна освіта / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023.

Структура дослідження: кваліфікаційна магістерська робота складається зі змісту, вступу, двох розділів із підрозділами, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 93 сторінки, з них – 64 сторінки основного тексту. Список використаних джерел охоплює 10 сторінок – 88 позицій. Робота містить 5 таблиць, 2 діаграми та 10 додатків на 14 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

1.1. Моральна поведінка та особливості розвитку її форм у дітей передшкільного віку

Однією із найбільш актуальних проблем будь-якого суспільства залишається моральні відносини між людьми, опора на толерантність, порядність, гуманність у стосунках, збереження віковичних цінностей, втілених у релігіях світу, традиційних поглядах, народній філософії тощо. Кожне суспільство, на будь-якому етапі його розвитку, за будь-якої суспільно-політичної формації вбачає за необхідне запроваджувати в своєму устрої такі соціально-моральні засади, які будуть прийнятними для кожного із його громадян, починаючи від дітей дошкільного віку й до періоду «третього віку».

У працях І. Бабій [1], О. Брусакової [9], І. Гнатів [19], А. Желан [25], С. Заболоцької [27; 28], В. Панченко [61], Т. Фасолько [78], М. Федорової [79], Г. Фльорко [80] та інших дослідників звертається увага на важливість того, що майбутнє суспільства залежить від того, з якими моральними установами увійдуть до нього сьогоднішні діти-дошкільники.

Великого значення періоду дошкільного дитинства з огляду на моральне становлення особистості надавали А. Адлер, А. Бандура, І. Бех, В. Давидов, К. Лоренц, А. Маслоу, К. Роджерс, З. Фрейд, Е. Еріксон, Л. Виготський, В. Котирло, С. Кулачківська, та ін. Зазначені вчені вказували, що у дитинстві відбувається формування ядра особистості, перш за все – системи переконань та ціннісних орієнтацій.

Згідно досліджень цих та інших вчених, найбільш сенситивним для

формування в ранньому онтогенезі основ культури особистості та її ключових складових, таких як культура спілкування, гігієни, поведінки і т. д. даний період є найбільш сприятливим для вирішення зазначеної вище педагогічної мети.

Як зазначає Ю. Никоненко, у рамках дошкільного віку починають формуватися важливі особистісні освіти, а саме:

- закладаються основи ціннісних орієнтацій особистості;
- виникають перші світоглядні уявлення;
- спостерігається надзвичайна пластичність психіки;
- відзначається висока емоційна сприйнятливість;
- з'являються такі особистісні новоутворення, як внутрішні етичні інстанції;
- формується самооцінка;
- з'являється бажання бути визнаним серед однолітків і дорослих [57, с. 132].

Вищеназвані характеристики є певними базисами, на яких формуються задатки характеру і соціалізації особистості маленького представника суспільства, його ставлення до навколишньої дійсності, до себе самого, до інших людей. Іншими словами, у дошкільний період відбувається засвоєння дитиною моральних норм поведінки, формування якостей, які роблять її повноцінною людиною.

Мораль розглядається як одна із нормативно-регулятивних форм свідомості людини та суспільства, що визначає вплив на суспільні та соціальні відносини, буття людей. Про це зазначено у працях вчених Г. Мюррея, В. Мак-Дауголла, Дж. Макоулі, В. Джеймса, Х. Хекхаузена, І. Беха, Р. Буре, О. Кононко, І. Вавилової, Б. Додонова, Р. Овчарової та ін. Скервують даними процесами визначені загальноморальні принципи, правила, закони тощо. Проте, мораль не слід психологічно розглядати тотожною праву, звичаю, оскільки вони різняться структурою мотивації – духовною, релігійною, особистісною тощо.

Вчений І. Бех наголошує на тому, що емоційно-моральний розвиток дитини відбувається не спадково, а залежить від керівництва дорослого. Цей процес здійснюється на основі уміння дорослого проникнути «у внутрішній світ дитини через співпереживання» [5, с. 186].

У працях вчених Л. Артемової, І. Бабій, І. Беха, С. Заблоцької, О. Кононко, Н. Волокова, Т. Поніманської, Є. Сявавка та ін. доведено, що засвоєння моральних правил і норм здійснюється під впливом різних факторів. Найбільш дієвим з яких є моральне виховання, яке, у свою чергу, відбувається у процесі морального розвитку особистості.

Моральний розвиток визначає своєю головною умовою спеціально створену дорослими систему виховних впливів. Вона складається з ряду методів – заохочення, навіювання, прикладу, навіювання, покарання, вправлення тощо.

На думку психолога Р. Павелкова, головним аспектом морального розвитку стосовно дитини-дошкільника є:

- 1) *моральна освіта* – система цілеспрямованої педагогічної роботи з дітьми, молоддю щодо їхнього соціально-морального розвитку;
- 2) *моральне виховання* – напрям взаємодії між людьми, коли один із учасників процесу передає іншому (іншим) знання про основи моральності (принципи, норми, правила тощо), зразки моральної поведінки, які здатний надавати він або інші чинники [60, с. 93].

Моральне виховання, за визначенням І. Бабій – засвоєння людиною вироблених у процесі розвитку людства, прийнятих у певному суспільстві (а також у світовій суспільній практиці, пов'язаній із загальнолюдськими моральними цінностями) моральних цінностей, принципів, норм, правил, а також традицій та звичок [1, с. 6].

Психологи І. Бех, О. Кононко, Р. Павелків, Т. Піроженко, О. Цигипало та ін. дослідники зазначають, що перші знання та уявлення стосовно моральних норм та моральних правил соціально схвалювальної поведінки дитини дитина набуває від сім'ї. Сімейні факторами, що визначають характер

морального розвитку дитини, є тип прихильності, особливості сімейного виховання і тип комунікації та співпраці, наявність сиблінгів і характер відносин з ними, включеність матері та батька до процесу морального виховання дитини, ціннісні життєві установки батьків.

У вітчизняній педагогічній науці основи морального виховання дітей і молоді було визначено у працях В. Сухомлинського. У праці «Слово вчителя в моральному вихованні» видатний педагог-гуманіст науково обґрунтував моральні принципи гуманістичної поведінки особистості [72].

Л. Мельничук висловлює думку, що моральне виховання в сім'ї та дитячому садку реалізується як навчання на основі імітації зразків моральної поведінки, в якому батьки і вихователі виступають, в першу чергу, як наставники, але не як власне зразки моральної поведінки. При цьому основним механізмом є трансляція соціального досвіду моральної регуляції спілкування і поведінки шляхом навчання, апелювання до сорому, використання підкріплень, а не демонстрація моральної поведінки на власному прикладі [73, с. 18].

Дослідниця С. Шелест вказує на те, що у передшкільному віці розвиваються *моральні уявлення* дитини. Вони стосуються уявлень про моральність, свою громадянську позицію. На розвиток моральних уявлень дошкільників впливають такі чинники, як: дорослі, діяльність із засвоєння теоретичних основ моралі, формування моральних уявлень, організація досвіду поведінки і діяльності, які відповідають вимогам суспільної моралі [85т, с. 13].

На думку С. Заболоцької, розвитку повноцінної поведінки передують форми моральної поведінки, які набуваються особистістю, коригуються за необхідності. У період дошкільного дитинства становлення форм моральної поведінки потребує спеціальних роз'яснень, прикладів та вправлянь з боку дорослих [28, с. 239].

Значення дитинства для морального розвитку особистості надзвичайно значне. У психології традиційно виділяють три соціальних контексту,

значущих для морального розвитку: сім'я, дитячий сад, і група одноліток. Соціальні контексти, виступаючи як взаємопов'язані системи, взаємно компенсують проблемні точки моральної соціалізації.

Нам прийнятна думка Л. Гончар стосовно того, що дитина наслідує приклад поведінки батьків у родинному середовищі й саме останнє відіграє провідну роль у побудові майбутніх взаємовідносин малюка з людьми. Таке середовище морального розвитку Л. Токарева називає розвиваючим та стимулюючим стосовно дошкільника. Роль батьків з тим визначається у створенні так званої «програми добра», вибудові її власних життєвих і, у тому числі, моральних цінностей [20, с. 2].

Т. Степанова, А. Курчатова вважають, що наслідування прикладу поведінки дорослих є не менш значущим, ніж власне навчання. У циклі наших досліджень моральних суджень дітей дошкільного віку було виявлено, що контекст відносин з дорослим і з однолітками грають різну роль в моральному розвитку [71, с. 192]. У відносинах з дорослими моральна норма презентується дитині як обов'язкова для виконання. У взаємовідносинах з однолітками в ході спільної діяльності, гри і кооперації, спілкуванні, необхідному для ведення гри або діяльності відбувається засвоєння моральних норм.

Моральна норма поведінки, за її визначенням в етико-психологічній літературі, є однією із найбільш простих моральних вимог. М. Нечипоренко вказує на її специфіку стосовно того, що вона є елементом моральних відносин та формою моральної свідомості [56, с. 138].

Л. Лохвицька висловлює думку про те, що індикаторами служать особливості розв'язання дошкільником одноосібно або спільно з іншими дітьми моральних дилем. Ці дилеми, як правило, пов'язані з допомогою іншій людині в різних соціальних контекстах. У взаємодії з дорослим дошкільники, які знають моральні норми поведінки, можуть системно не виконувати норму допомоги. Проте, у взаємодії з однолітками діти з достатнім рівнем моральності частіше відгукуються на потребу однолітка у надання допомоги

[47].

Умовами, що забезпечують орієнтацію дошкільнят на виділення морального сенсу ситуації і виконання моральної норми, є емпатія та децентрація. Було виявлено гетерохронність у засвоєнні дошкільнятами різних за змістом моральних норм і правил. Також окремі із дослідників говорять про перевагу орієнтації дошкільнят на виконання конвенціональних норм у порівнянні з моральними нормами. Це, у свою чергу, добре узгоджується з теорією моральних доменів Е. Турієля.

Факторами, позитивно впливають на готовність дитини виконувати моральну норму у відносинах з однолітками є сформованість мотивів спілкування й комунікативної компетентності, прийняття дитини однолітками у групі, високий рівень мотивації сюжетно-рольової гри, мотив соціального визнання.

Стосовно поведінки людини як правило визначаються два важливі аспекти – моральна поведінка та культура поведінки. На етапі, коли провідну роль у даних стосунках починає відігравати моральна складова, діяльність визначається в якісно новій якості – як *поведінка*. На нашу думку, говорячи про феномен культури особистості, неможливо обійти поняття цінностей. На основі теоретичного аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що «цінності – це найважливіші компоненти людської культури поряд з нормами та ідеалами» [4, с. 294]. У свою чергу, моральні цінності представляю собою певні ідеї і явища, що мають значимість для людини й суспільства [3, с. 382]. Отже, говорити про поведінку можливо при переході мотиву дії з предметного визначення до категорії особистісно-суспільних відносин.

Моральна поведінка є багатомірним явищем, яке вивчаються такими науками, як філософія, етика, психологія, конфліктологія, педагогіка тощо. Говорячи про проблему формування культури поведінки дітей дошкільного віку, підкреслимо, що *культура поведінки* – це складова частина культури особистості, яка виступає зовнішнім проявом її духовного багатства і

внутрішнього світу [28, с. 13]. Проблема виховання культури поведінки стосовно дітей дошкільного віку досліджувалася В. Холмогоровою, Є. Смирновою, С. Петеріною, М. Федоровою та ін. Дослідниця М. Федорова пов'язує поняття *культура поведінки* із відповідними моральними нормами та правилами, прийнятими у певному суспільстві. Ці норми передаються молодому поколінню у процесі взаємодії зі старшим поколінням, яке обов'язково вкладає у процес виховання культури поведінки своє бачення, того, як слід поводити себе з іншими, свої соціальні очікування [79, с. 175].

Моральні уявлення, які є виробленими в людському середовищі, у людській культурі та побутуванні, є важливим але не вирішальним чинником щодо формування моральності стосунків та поведінки. Вирішальну роль тут відіграє розвиненості самосвідомості та самооцінки в особистості, здатності контролювати себе, дії, вчинки, поведінку у відповідності з устаткованими у суспільстві моральними нормами.

Н. Чейпеш, Н. Якименко стверджують, що культура поведінки дошкільнят базується на наявності у них моральних якостей [82; 87]. У зв'язку з цим формування основ культури поведінки дошкільнят має реалізовуватися шляхом розвитку свідомості, відповідальності, поваги та інших морально-моральних якостей.

Як зазначає В. Панченко, задля досягнення мети з розвитку морально-етичних якостей дошкільнят, у рамках навчально-виховного процесу закладів дошкільної освіти використовуються спеціальні методи навчання і виховання, спрямовані на формування всіх компонентів культури поведінки дітей, а саме: когнітивного, емоційно-ціннісного і поведінкового [61, с. 108].

Моральна сторона культури поведінки передбачає здатність людини при побудові взаємин з іншими проявляти свої почуття соціально допустимими засобами, іншими словами, проявляти навички моральної поведінки особистості. На думку Л. Лохвицької, моральна поведінка в науці розглядається у широкому й вузькому розумінні. У широкому сенсі, поведінка є моральною, якщо узгоджується з вимогами моралі, її нормами і

цінностями. У вузькому сенсі, власне моральною є лише та поведінка, яка ґрунтується на усвідомленому виборі її суб'єктом і націлена на активне утвердження певних моральних цінностей [74].

Узагальнюючи сказане, уточнимо, що *моральну поведінку* необхідно розглядати як компонент загальної культури поведінки особистості. У такому випадку здатність особистості в ситуації вибору дотримуватися моральної поведінки вказує на високий рівень розвитку її культури поведінки.

М. Федорова виділяє три етапи процесу формування навичок культурної поведінки. Перший етап пов'язаний з виробленням позитивного емоційного ставлення до діяльності, яка пов'язана з культурою поведінки, до дитячого садка, групи, навчання необхідним способам дій і вправа в них. На цьому етапі встановлюється певне коло вимог, виокремлюються конкретні способи дій, «образи поведінки», що підлягають засвоєнню дітьми; формування досвіду культурної поведінки здійснюється одночасно з входженням дитини в новий спосіб життя. На даному етапі використовується система вправ, ігор-занять, покази способів дій, «способу поведінки» в повсякденному житті, іграх [79, с. 86].

Другий етап спрямований на закріплення навичок, обумовлює їх засвоєння. Тобто, на цьому етапі відбувається об'єднання окремих дій, навичок і їх закріплення. В рамках даного етапу широко використовуються вправи, ігри-Інсценування, побутова діяльність, узагальнені вказівки, етичні бесіди, використання фото-, відео засобів, художньої літератури.

Третій етап передбачає закріплення формованих навичок, застосування їх в різноманітних умовах. В його рамках реалізується закріплення культурної поведінки дітей в різних умовах (вправи в різних ситуаціях, приклад, контроль).

Однак інтерпретувалося дане поняття протягом століть в різний час і різними мислителями по-різному. З точки зору німецького філософа Ф. Ніцше, бути моральним, моральним, етичним означає шанувати здавна встановлені закони і звичаї і неухильно виконувати їх. За висловом

давньоримського мислителя Л. Сенеки, необхідно спочатку засвоїти добрі звичаї, і лише потім досягнути мудрість, бо це можливо лише на основі чесноти [8].

Як вказував К. Ушинський, саме у формуванні моральності дитини полягає основне завдання його виховання, набагато більш важлива, ніж повідомлення йому знань [78, с. 36]. На необхідність здійснення морального виховання вказував видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський, закликаючи педагогів наполегливо і неухильно вчити дитину вмінню «відчувати» людей [72, с. 120].

При цьому необхідно мати на увазі, що моральність неможливо досягнути зовнішнім чином, вона базується на самостійності і незалежності особистості; на виконанні морального закону, одночасно є і законом самого індивіда. Саме моральність виступає в якості основного компонента комплексного підходу до виховання розвивається особистості. Формування моральної вихованості трактується вченими як трансформація моральних норм, правил і вимог в знання, навички та поведінкові звички дитини, їх незмінне дотримання.

Ми погоджуємося з думкою М. Нечипоренко стосовно того, що моральні (моральні) норми, правила, вимоги до поведінки індивіда проявляються у вираженні конкретних відносин, необхідних мораллю соціуму до особистісних якостей і поведінки людини в різних областях його суспільної та особистої життєдіяльності, а також у взаємодії з оточуючими. Формування моральних понять і уявлень зв'язуються педагогічною думкою не тільки з володінням моральними нормами, а й із суворим дотриманням їх [56, с. 137]. Морально-етичні норми сучасного соціуму обумовлені різноманіттям людських відносин. Їх розгляд і систематизація сприяють конструктивному структуруванню змісту виховної діяльності, здійснюваної в контексті морального формування особистості старшого дошкільника.

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти питанням соціально-морального виховання дошкільників приділяється велика увага. На усіх

вікових етапах дитинства важливо виховувати моральні основи особистості малюка, формувати його вміння гармонійно взаємодіяти із іншими дітьми, вихователем. Але особливо нагальним це визначається стосовно періоду передшкільного дитинства.

Передшкільний вік характеризується суттєвими змінами у різних сферах розвитку особистості. У цей період виникає новий рівень самосвідомості й формується її внутрішня позиція. Вона являє собою усвідомлене ставлення дошкільника як до себе, так і до інших людей. Це ставлення дошкільник може схарактеризувати словами та виразити за допомогою вчинків. З появою внутрішньої позиції у свідомості визначається система моральних норм, яких дошкільник або намагається дотримуватися, або може чітко дотримуватися незалежно від обставин.

Психологи І. Бех [5], О. Кононко [37], Р. Павелків [60], Т. Піроженко [64], Г. Люблинська [49] зазначають, що одним із найважливіших компонентів процесу морального виховання дошкільників є емоційно-почуттєвий. Зазначимо, що вік 6-7 років вважається у психологічній науці критичним, пов'язаним із зміною особистості малюка. Так, в емоційній сфері відбувається інтелектуалізація вражень та переживань дитини. Стають більш чіткими та осмисленими афективні переживання, розвивається емоційна уява.

І. Бех говорить про те, що на 6-7 році життя емоції дошкільника стають «розумними та контрольованими. Дитина оволодіває еталонами емоційно-оцінними, моральними, соціально схвалювальної поведінки» [5, с. 69]. О. Кононко вказує, що шестирічна дитина потребує від дорослих підтримки «чуття оптимальної дистанції між нею як індивідуальністю й іншими людьми як певною соціальною групою» [37, с. 27]. Якщо у попередні роки дитина потребувала емоційною близькості з батьками, то у передшкільному віці у неї формується потреба у партнерстві з дорослими, переважно – на основі спільної діяльності.

М. Федорова, аналізуючи специфіку формування культури поведінки у

старших дошкільників, акцентує на тому, що важливу роль у засвоєнні норм поведінки першокласниками шестирічками відіграє розвиток рефлексивних процесів. Цей розвиток характеризується факторами, які діють ситуативно й зовнішньо. Завдяки цьому малюк може оцінювати себе, свої дії, вчинки ставлення до інших людей (рефлексивна самооцінка) [79, с. 82].

С. Заболоцька проаналізувала психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у дітей дошкільного віку. Вона зазначає, що передумовою даного процесу визначається засвоєння малюком моральних норм, зразків і феноменів, що надаються дитини і конкретно-образній формі. Також важливим є мотиваційні, емоційні та когнітивні чинники [28, с. 239].

Нам прийнятна думка С. Заболоцької стосовно того, що у період дошкільного віку відбувається становлення *моральних форм поведінки*, які трактуються дослідницею як «добровільна та безумовна реалізація дитиною альтруїстичних дій (сприяння, підтримка, співдія)» [28, с. 245]. Означені форми моральної поведінки у передшкільному віці формуються на основі життєвого досвіду, а також досвіду моральної поведінки.

Дослідниці Т. Косенко, з посиланням на праці О. Куніченко, запропонувала таку структуру поняття *досвід моральної поведінки*: моральна мотивація, емоційно-оцінне ставлення як до себе (поведінки, дій, вчинків), так і до іншої людини, практичний досвід у здійсненні морально обумовлених справ та здатність до рефлексії.

Досвід моральної поведінки набувається дитиною переважно двома шляхами:

- 1) прямим засвоєнням, через здійснення певних поведінкових актів, вчинків, дій; засвоєння певних норм під безпосереднім керівництвом дорослого; унаслідок перенесення на власну поведінку тих вчинків та поведінкових визначень, які дитина спостерігала з поведінки інших людей;
- 2) опосередкованим засвоєнням, яке набувається через накопичення інформації про способи поведінки через засоби масової інформації,

літературу, твори мистецтва, у тому числі – кіно, телебачення, анімацію тощо [39].

Дослідниця С. Шелест зазначає, що у передшкільному віці потенціал морального виховання зростає й це відкриває нові можливості для дитини. Вона починає розуміти прийняті у родині, групі, суспільстві моральні вимоги та правила. завдяки розвитку самосвідомості, самооцінки та зачатків рефлексії дошкільник 6-7 років може аналізувати, розуміти й приймати наслідки своєї поведінки [85, с. 17].

У кваліфікаційній роботі Л. Сірант запропоновано узагальнення методів морального виховання дошкільників за різними авторами. На нашу думку, усі вказані методи визначають необхідність щодо використання у різних формах цілеспрямованої та ситуативної роботи з дошкільниками. Логіка їх добору обумовлюється завданнями та змістом роботи. Ми також визначаємо, що методи морального виховання набудуть більшої ефективності в їх поєднанні з методами унаочнення, практичними, а також у взаємопоєднанні [67].

Таким чином, у даному підрозділі нами було проаналізовано теоретичні засади проблеми виховання моральної поведінки у дошкільників; обґрунтовано низку понять, які становлять наукову теоретичну основу нашого дослідження. Схарактеризовано специфіку періоду передшкільного дитинства з огляду на виховання у дітей моральної поведінки.

1.2 Педагогічний потенціал народної педагогіки щодо виховання моральної поведінки дошкільників

Важливим інноваційним засобом в організації освітньо-виховного процесу визначається народна педагогіка. На кожному з етапів розвитку національної освіти ця наукова галузь визначала більш або менш вагоме місце, проте ніколи не втрачала повністю своїх дидактичних та виховних

позицій. Проблемами використання засад народної педагогіки в освітній практиці займаються, зокрема, І. Бабій, О. Березюк, М. Гагарін, В. Євтух, Г. Кіт, А. Курчатова, Н. Лисенко, В. Ликов, А. Марушкевич, В. Мосіяшенко, Л. Петрук, Ю. Руденко, Ю. Саврій, М. Стельмахович, Т. Степанова, Г. Тарасенко, Т. Ходєєва, та інші вчені.

Для більш глибокого аналізу специфіки використання засад української народної педагогіки слід звернутися до аналізу ключових понять, пов'язаних із даним науковим феноменом.

Висхідним поняттям слугує таке, як *педагогіка*, яке, за тлумаченням Г. Кіт та Г. Тарасенко, розглядається в його загальному розуміння як наука про освіту, навчання та виховання молодих поколінь [35, с. 19].

Народна педагогіка – галузь педагогіки, доповненого досвідом народу, система поглядів на навчання та виховання; система усталених у певній місцевості методів і засобів виховання. Вони мають історичне коріння та передаються від покоління до покоління [35, с. 19].

Відомий вітчизняний вчений В. Мосіяшенко говорить: «Народна педагогіка — це усний багатотомний підручник виховання і навчання дітей, що з найдавніших часів зберігається в пам'яті народу і передається від покоління до покоління» [54, с. 8].

Близьким до поняття народна педагогіка є так, як етнопедагогіка. *Етнопедагогіка* як наукова галузь детально вивчалася В. Мосіяшенко. Вчений розкрив специфіку цієї науки, педагогічні погляди українського народу на окремі напрями виховання дітей і молоді. Також ним було розроблено окремі напрями щодо використання етнопедагогіки у фізичному, моральному, розумовому, трудовому вихованні [54].

В. Євтухом проаналізовано теоретичні основи народної педагогіки й здійснено особливий акцент на ролі традицій щодо навчання та виховання молодого покоління. Так, вчений розкриває роль сім'ї, родинного народного виховання в народній педагогіці. Він вказує на те, що виховна функція родинного народного виховання спрямована на те, щоб у батьківському

родинному вихованні використовувати фольклор, літературні, мовні, мистецькі засади. Вони сприяють формуванню основних складових духовного світу особистості [24, с. 144].

У науковій праці П. Чернеги, В. Лушай проаналізовано термін *українська етнопедагогіка* як «наука про українську народну педагогіку, яка досліджує педагогічний досвід нашого народу». Дослідники вказують на те, що дана наукова галузь спрямована на пошук дієвих шляхів втілення народного педагогічного досвіду та мудрості у сучасній освітній практиці [83, с. 439].

Дослідниця Т. Ходєєва вказує на те, що завдяки використанню в освітньому та виховному процесі етнопедагогічного напрямку здобувачі освіти долучаються до засад народної культури, мудрості, досвіду діяльності, взаємовідносин, співбуття, поведінки тощо. Завдяки цьому формується етнічна свідомість, виховується шанобливе ставлення до людей, правила поведінки та поведінки [81, с. 154].

Г. Кіт виділяє у народній педагогіці ряд *засобів виховання*, які впливають на розвиток особистості. Перш за все, стосовно теми нашого дослідження, слід розглянути природні засоби народної педагогіки. До них належать: фольклор, слово, національні традиції та звичаї, духовно-моральний мікроклімат сім'ї, домашній побут тощо [35, с. 113].

У народній педагогіці виділяють ряд *методів*, які сприяють формуванню суспільної поведінки, нагромадженню практичного життєвого досвіду дитини. Серед таких методів: вправління та привчання

Згідно досліджень Г. Волкова, В. Євтуха, Н. Лисенко, М. Стельмаховича, народна педагогіка містить у своїх глибинах думки щодо мирного співіснування, толерантності, розсудливості у діях. Саме тому цю галузь педагогіки можна розглядати підґрунтям сучасного гуманістичного напрямку освіти.

Н. Лисенко вважає, що особливістю народної педагогіки є її спрямування на два провідних напрями розвитку особистості дитини –

наслідування діяльності, поведінки, вчинків, способів спілкування дорослих, а також прагнення малюка до активного пізнання навколишнього світу [43, с. 94].

У народній педагогіці для норм традиційної моралі немає вікової диференціації: єдиним диференціатором норм поведінки була відмінність статей, що визначала різні напрями соціалізації індивіда. У роботі з дошкільниками використовуються такі засоби виховання, як малі фольклорні жанри, казки тощо.

У програмах дошкільної освіти опанування дітьми скарбниці народної мудрості щодо моральної поведінки людини відображено в освітніх напрямках дитина у соціумі, дитина у світі мистецтва, мовлення дитини. Основу освітньо-виховної роботи зі старшими дошкільниками з їх морального виховання становить народознавчий напрям роботи.

На сьогодні для реалізації завдань морального виховання дітей створено низку програм дошкільної освіти, як комплексних, так і парціальних, які тією чи іншою мірою спираються й на засади етнопедагогіки.

У програмі Розвитку дітей «Українське дошкілля» [74] найбільш ґрунтовно розглянуто питання використання засад народної педагогіки у виховання й розвитку дитини старшого дошкільного віку. Так, в освітньому напрямі «Дитина у соціумі» представлено ряд підрозділів, які стосуються визначення завдань особистісного, соціально-морального розвитку дитини передшкільного віку через ознайомлення з родинними традиціями побутування та виховання дітей; культурою та традиціями рідного краю тощо. У даній програмі вказується на необхідність плекання у дошкільника любові до рідного дому, близьких людей; виховання поваги до старших та немічних, дітей менших за віком тощо.

На нашу думку, достатньо змістовною з огляду на виховання моральності та моральної поведінки у дітей є програма «Скарбниця моралі», розроблена Л. Лохвицькою [48]. Дана програма ґрунтується на особистісному підході в розвитку, навчанні та вихованні дошкільника.

Документ структуровано за вісьмома тематичними модулями, кожен із яких стосується окремого аспекту морального виховання та пов'язаної з цим моральної поведінки. Досягнення мети програми щодо засвоєння дошкільником норм моралі відбувається у процесі опанування дитиною морального досвіду, засвоєння норм культури поведінки, правил етикету та поводження у соціумі.

Дослідниця Л. Сірант звертає увагу на те, що в програмах, які є чинними або були такими у попередні роки й стосувалися питань морального виховання дошкільників, достатньою мірою приділялася увага духовному аспекту даного процесу [67, с. 32].

Наприклад, у попередні роки дослідниками В. Скрипник, В. Сучок було розроблено навчальну програму з духовно-морального виховання дошкільників. Проте, більшу увагу у ній було надано засадам християнського виховання дітей, роз'ясненню основних моральних норм християнства, визначених у Біблії [68].

Так, програма духовно-морального виховання дітей «Зерно любові» (2018 р.) створена для реалізації освітньої лінії «Особистість дитини», «Дитина у соціумі» Базового компонента дошкільної освіти. Ця програма є парціальною, у якій конкретизовано освітні завдання зі змістового напрямку «Сім'я», «Родина», «Соціально-комунікативної компетенції». Духовно-моральне виховання дітей в закладі дошкільної освіти здійснюється на основі моральних чеснот та цінностей.

У програмі описано форми роботи з дітьми молодшої групи, рекомендовано тематику занять для середньої та старшої груп, подано дидактичні ігри духовно-морального зміст. У даній програмі стосовно морального виховання дітей передшкільного віку простежується необхідність забезпечення принципу наступності до сприйняття програми «Основи християнської етики».

Питання морально-особистісного розвитку майбутнього школяра представлено у програмі «Впевнений старт» (2017 р.), проте серед визначних

завдань щодо розвитку дитини 6-7 років та підготовки її до навчання у школі такі, що стосуються морального виховання – не конкретизовані, зв'язок із народною педагогікою не простежується [14].

У парціальній програмі з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6-7 років «Вчимося жити разом» (2016 р.) ураховуються потенціал регіональних особливостей суспільного середовища виховання дитини, (а отже – специфіка народного виховання), а також кращі традиції родинного виховання, що теж напряду пов'язано із використанням у морально-вихованому процесі засад етнопедагогіки. У даній програмі звертається увага на створення у дитини позитивної картини моральних уявлень про навколишній світ та себе, низку моральних понять (доброта, справедливість, чуйність, совість та ін.) [54].

Таким чином, народна педагогіка є однією із важливих складових педагогіки. Термін «народна педагогіка» багато у чому визначає спільні засади з таким, як «етнопедагогіка», проте етнопедагогіка вважається більш широкою науковою галуззю, а термін «народна педагогіка» вживається більшою мірою у прикладному визначенні. Народна педагога є скарбницею народної мудрості, поглядів, ідей, засобів, методів, спрямованих на всебічне виховання, плекання цінностей родини.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У результаті проведення наукового дослідження на теоретичному рівні нами було розглянуто основні наукові підходи до визначення проблеми виховання моральної поведінки та особливостей даного процесу стосовно старших дошкільників.

Моральне виховання є цілісним процесом взаємодії дорослого та дитини, яку спрямоване на формування моральних почуттів та якостей особистості. Важливим є засвоєння малюком відповідних норм і правил, заґрунтованих на моралі, а також розвиток відповідних мотивів та навичок поведінки. Моральна поведінка є основою морального розвитку дитини. Моральна поведінка дитини визначається сформованістю у неї моральних почуттів на підставі розвитку емоційної сфери, а також сформованістю мотивів поведінки (внутрішніх спонук до дій), які базуються на засвоєнні моральних норм та правил.

Поняття «моральна поведінка» тісно пов'язане з таким, як культура поведінки, яка проявляється у нормах та правилах, вона регулює взаємовідносини між дітьми, а також між дітьми та дорослими. Для культури поведінки характерним є засвоєння норм та правил, коли правила поступово стає нормою. Одними із перших правил діти засвоюють правила поведінки у побуті: норми етикету, культурно-гігієнічні, а також норми діяльності. Дещо пізніше дітьми засвоюються моральні норми.

На етапі дошкільного дитинства закладається підґрунтя моральної вихованості особистості та форм моральної поведінки. У п'ятирічному віці діти розпочинають оволодівати моральними ставленнями та реалізують моральні вчинки. У передшкільному віці формуються моральні уявлення, моральне оцінювання та самооцінювання. У дівчаток краще, ніж у хлопчиків розвинені усі моральні форми поведінки.

Моральні форми поведінки – це сукупність усвідомлених, добровільних діяльнісно-учинкових, навмисних і ситуативних проявів та емоційних

реакцій по відношенню до оточуючих, заснованих на готовності діяти на користь іншої людини. Стосовно дітей можна зазначити, що ці форми поведінки генетично передують визначенню повноцінної моральної поведінки.

Сутнісною особливістю моральних форм поведінки дошкільників є не сформованість внутрішньої, когнітивної, мотиваційно-ціннісної та діяльнісної складових. Регулятивними основами моральних форм поведінки дітей 6-7 років виступають орієнтувальна, емоційно-спонукальна та діялісно-поведінкова основа.

Визначаючи роль етнопедагогічних засобів в економічному вихованні дошкільників, ми орієнтувалися на врахування ідеалу особистості, історично створеного народною педагогікою. Розглядаючи етнопедагогіку як науку, що вивчає народну педагогіку і виступає носієм сукупності ідей, системи знань про відносний ідеал людини як мети виховання, що володіє засобами і факторами навчання і виховання, ми вважаємо, що процес формування можна поліпшити, якщо проектування діяльності дітей в освітньому просторі включає ресурсні можливості етнопедагогічної спадщини.

Особливу роль в моральному вихованні дітей передшкільного віку відіграють твори усної народної творчості – казки, оповідання, вірші, прислів'я, приказки, загадки й малі фольклорні жанри: потішки, заклички, колісанки, забавлянки, жарти та скоромовки. На основі етнопедагогіки можливо не тільки ознайомити дітей із рядом правил і норм поведінки, а й сформувати у них базові морально-економічні якості, що стануть орієнтиром у подальших відносинах дитини із соціумом.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАНOSTI МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

2.1. Програма та методика констатувального етапу дослідження

У теоретичній частині наукової роботи нами було проаналізовано ключові аспекти проблеми морального виховання дошкільників, зокрема – таких, що стосуються виховання у них моральної поведінки. Важливе місце у науковій роботі посів аналіз потенціалу народної педагогіки в моральному вихованні майбутніх першокласників. На основі результатів, отриманих нами у теоретичній частині дослідження, визначилося за можливе здійснити перевірку стану практики ЗДО з визначення тих педагогічних умов, які найбільш ефективно забезпечують виховання моральної поведінки дітей передшкільного віку за використання потенціалу народної педагогіки.

Мета експерименту: вивчення стану практики ЗДО щодо з'ясування рівня моральної вихованості дітей передшкільного віку та ефективності процесу морального виховання дошкільників з урахуванням складової народної педагогіки.

На етапі констатувального експерименту нами реалізовувалися наступні **завдання:**

- 1) визначити критерії та показники вихованості моральної поведінки дітей передшкільного віку;
- 2) розробити інструментарій для діагностування сформованості моральної поведінки у дітей 6-7 років з включенням до даного процесу етнопедагогічної складової;
- 3) дослідити стан практики закладу дошкільної освіти щодо з'ясування ефективності педагогічної роботи з виховання у дітей передшкільного

- віку моральної поведінки за використання засад народної педагогіки;
- 4) проаналізувати отримані у процесі експериментальної роботи дані;
  - 5) виявити та обґрунтувати рівні вихованості моральної поведінки у дітей 6-7 років з урахуванням складової народної педагогіки.

Експериментальна робота проводилася у трьох напрямках: з дітьми передшкільного віку, їхніми батьками та вихователями закладу дошкільної освіти. База дослідження – «Бджілка», дошкільний підрозділ Перемозького ліцею Баришівського сільської ради. У дослідженні взяло участь 30 дошкільників віком 6-7 років, 48 їхніх батьків та 14 педагогів садка. Розподіл дітей на групи експерименту не проводився.

Основою для проведення заходів констатувального експерименту визначилися праці науковців, які стосуються морального виховання дошкільників; дослідження, присвячені використанню етнопедагогіки у роботі з морального виховання дітей у ЗДО.

У дисертаційному дослідженні І. Бабій [1, с. 17], з урахуванням праць С. Анісімова, І. Беха, В. Вічева, виокремлено такі компоненти моральної вихованості старших дошкільників: інформаційно-пізнавальний, емоційно-почуттєвий, когнітивний. На думку вищезазначених дослідників, для морального виховання особистості необхідний комплексний вплив. Він зумовлює формування моральних почуттів, моральної свідомості та поведінки з урахуванням вікових та психологічних особливостей людини.

На основі наукового аналізу праць зазначених вище вчених ми з'ясували, що найбільш розповсюдженими критеріями вихованості моральної поведінки дітей передшкільного віку вважають: когнітивний, емоційний, поведінковий (дод. А).

Когнітивний критерій дозволяє з'ясувати рівень обізнаності дітей з моральними правилами, нормами поведінки у соціумі. М. Федорова характеризує даний критерій з огляду на сформованість у дитини повноти уявлень і знань про себе, а також про основні правила культурної поведінки [79, с. 56]. Серед запропонованих М. Федоровою показників даного критерію

ми відмічаємо такі, які: знання правил культурної та безпечної поведінки; уміння виділяти й формулювати проблему, що постала та пропонувати шляхи її розв'язання. Цей показник є прийнятним з огляду на сучасні вимоги соціально-особистісного розвитку дитини, визначені в освітньому напрямі «Дитина у соціумі» Базового компонента дошкільної освіти [2].

Показники когнітивного критерію: знання правил моральної поведінки; усвідомлення доцільності дотримання норм і правил поведінки; знання прикладів моральної поведінки на основі життєвих вражень та прикладів моральної поведінки героїв літературних творів.

Перевірка когнітивного критерію здійснювалася за допомогою наступних *методик*:

- 1) *індивідуальної бесіди* з дітьми 6-7 років щодо визначення розуміння ними мотивів поведінки та вчинків героїв творів (народна казка, українська народна пісня). У процесі проведення бесіди дошкільникам пропонувалося надати варіанти власного бачення моральної фабули твору, дій і вчинків його героїв (дод. Б).
- 2) *методу бесіди на моральні теми*. Логіка використання цього методу діагностування передбачала можливість для дитини висловити свою думку про ряд головних понять, пов'язаних із мораллю, доступних для розуміння старшими дошкільниками. Це такі поняття, як: доброта, чуйність, щирість, співчуття, справедливість, повага
- 3) Бесіда з дітьми на тему «Казка в житті дитини» (дод. В).

Емоційний критерій визначає здатність дитини до реагування на емоції інших людей, уміння відгукуватися на них, співпереживати, а також цілеспрямовано проявляти власні почуття у поведінці та вчинках. На важливість правильного добору творів мультиплікації, літератури, кіно, фольклору, комп'ютерно-візуальної продукції тощо вказують праці вчених Н. Гавриш, Т. Зельдіної, С. Литвиненко, О. Фалуної тощо. Так, дослідниця В. Солодухов звертає увагу на те, що здатність людини емоційно співчувати (відгукуватися) розвивається поступово, під впливом читання художньої

літератури, і особливо в ранньому дитинстві та в молодшому шкільному віці – завдяки систематичному читанню казок [62, с. 202].

Емоції сприяють розумінню дошкільнятами сенсу, основної ідеї твору. Якості народної казки характеризують її як високохудожній твір для дітей, що відповідає психологічним особливостям віку. Казка розмовляє з дітьми мовою мистецтва – світлого, бадьорого, зрозумілого та переконливого.

Показники цього критерію: емоційне переживання дошкільником проявів у поведінці іншої людини моральних прояві поведінки; здатність до розпізнавання емоційного стану іншого.

Діагностування емоційного критерію здійснювалося за методикою «Сюжетні картинки» (дод. Г) задля з'ясування сформованості умінь емоційно реагувати на відповідний емоційний стан іншої людини та відповідно дотримання / недотримання нею моральних норм.

Поведінковий критерій характеризується визначенням відповідності сформованих моральних засад поведінки дитини відповідно до її віку. Дослідниця Л. Василенко [10, с. 77] вказує на те, що у період старшого дошкільного дитинства відбуваються найбільш суттєві зміни у мотиваційній сфері дитини, що впливає на розвиток моральних мотивів поведінки. У віці 6-7 років ці мотиви набувають супідрядності та підпорядкованості поставленій меті, що реалізується діями, вчинками, поведінкою.

Правильний вплив казки в тому, що поведінка персонажа, що описується, практично завжди активна і передбачає якусь дію. Головний герой дитячої казки перемагає зло і виходить із будь-якої ситуації тому, що він не біжить від небезпеки, а починає діяти і докладає максимум зусиль для подолання проблеми. Дитина співпереживає герою казки, і долає разом з головним героєм в своїй уяві всі небезпеки протягом пригоди. Це допомагає значно зменшити страхи дитини, підвищити самооцінку дитини, впевненість у своїх силах що можуть стати в нагоді у реальному житті.

Показник даного критерію: уміння втілювати у власній поведінці зразків поведінки героїв творів (на прикладі героїв українських народних

казок).

Перевірка даного критерію здійснювалася за допомоги *методик діагностування*:

- 1) спостереження за поведінкою дітей з метою втілення у ній норм моральності, набутих під впливом прикладів поведінки героїв українських казок (дод. Д);
- 2) методика «Не поділили іграшку» щодо виявлення сформованості у старших дошкільників умінь вирішувати ситуації конфлікту (дод. Е).

Оскільки логіка нашої наукової роботи спрямована на з'ясування того, наскільки у сучасній практиці морального виховання дітей 6-7 років у ЗДО є ефективним використання засад народної педагогіки, в основу практичного дослідження було покладено твори українського фольклору: українські народні пісні «Грицю, Грицю, до роботи», «Ой, вставала я ранесенько», «Не вчися, коте, красти»; українські народні казки «Казка про липку та зажерливу бабу», «Кривенька качечка». Робота із зазначеними творами на констатувальному етапі експерименту відбувалася за попередньо проведеної з ними роботи вихователя.

Думка про першорядність використання в освітньому процесі фольклорних творів висловлена А. Богуш, Г. Довженок, Г. Лозко, А. Марушкевич, Н. Міщенко, С. Русовою, М. Стельмаховичем, В. Сухомлинським та іншими вченими.

Перейдемо до висвітлення й аналізу отриманих нами результатів за методиками констатувального експерименту. Так, у напрямі роботи з вихователями нами проводилося їх *анкетування* (дод. Є). В розробленій нами анкеті питання були підпорядковані меті: вивчити окремі аспекти практичної роботи педагогів ЗДО щодо з'ясування добору засад народної педагогіки та, зокрема, творів українського фольклору, у моральному вихованні дошкільників. Наша анкета містила 6 взаємопов'язаних питань.

У відповіді на питання №1 рейтинг найбільш значущих факторів щодо становлення особистості дитини в анкетуванні вихователів визначився

наступним чином (діагр. 2.1):

Діаграма 2.1. Рейтингове визначення вихователями факторів впливу на моральне становлення особистості дитини 6-7 років

З діаграми визначається, що 60% анкетованих вихователів вважають найбільш потужним фактором становлення особистості у передшкільному віці саме сім'ю та рідних дошкільника. З тим, $\frac{1}{4}$ респондентів висловила думку про важливість цілеспрямованого впливу педагогів у закладі освіти на формування моральної свідомості дитини, закладання важливих засад особистості, пов'язаних із моральністю.

На питання №2 анкети щодо визнання фольклорних творів актуальними і необхідними у їхньому використанні у виховній діяльності з дітьми, 100% педагогів ЗДО підтвердило цю думку.

На наступне питання щодо використання засад народної педагогіки у роботі з дошкільниками усі вихователі вказали у відповідях на це, проте у подальшій деталізації цього питання вони визначили у відповідях наступні дані (надано у % від загальної кількості відповідей):

- 1) немає необхідності планувати таку роботу, так як діти засвоюють різні твори (фольклорні, сучасні авторські тощо) – 65% відповідей;
- 2) у педагога не залишається часу на організацію і підготовку такої роботи – 20% відповідей;
- 3) у закладі дошкільної освіти відсутні умови для проведення цікавих заходів за використання творів народної спадщини – жодної відповіді;
- 4) не знаю особливостей організації заняття лише на використанні творів фольклору – 15% відповідей.

Отже, переважна більшість педагогів висловлює думку про те, що ними ведеться стала, систематична освітньо-виховна робота з використання широкій палітри творів. З огляду на діджиталізацію освітнього процесу у навчальних закладах, доцільним видається більш раціонально підходити до зазначення тих засобів, які будуть використовуватися на занятті. Приблизно 1/6 респондентів не вважає, до прикладу, твори фольклору єдиною базою для проведення навальної та вихованої роботи з дітьми різного віку.

У відповідях на наступне питання №5 анкети на важливість використання народної спадщини у сучасному процесі морального виховання дошкільників вказало 100% анкетованих педагогів. З тим, вони дотримуються чіткої методики використання творів українського фольклору як засобу морального виховання у наступному питанні №6 анкети погодилося 85% вихователів ЗДО. Також педагоги, відповідаючи на питання №7, зазначили перелік творів українського фольклору, які доцільно використовувати у процесі морального виховання дітей різного віку у дитячому садку.

Важливою складовою морального виховання дітей є проведення такої роботи у сім'ї. Саме у цьому соціальному інституті закладаються основи моральності особистості, що зростає. Важливу роль відіграє роль поведінки, діяльності, способів соціальної взаємодії, які дитина усвідомлює від батьків. З тим, щоб визначити, якою мірою використовуються батьками основи народної педагогіки, та, зокрема, твори фольклору, у сім'ї, нами було

проведено *анкетування батьків* (дод. Ж). Розроблена нам анкета містила три блоки питань, які були спрямовані на розкриття наступних аспектів морального виховання дітей засобами творів фольклору:

- 1) отримання інформації про знання батьків щодо фольклору як засобу морального виховання (6 питань);
- 2) отримання результатів щодо особливостей читання казок у сім'ї (7 питань);
- 3) виявлення особливостей співпраці вихователів і батьків з питань використання творів фольклору у моральному вихованні дошкільників (3 питання).

По проведенню анкетування ми отримали наступні результати. Усі батьки обізнані з тим, що є сутністю поняття фольклор, було також надано кожним із респондентів по кілька прикладів творів українського фольклору, переважно – казок. Переважна більшість анкетованих батьків вказала на важливість використання таких творів дітям удома, тим регулярно таку роботу проводять 45% батьків, частково – 33% респондентів, 10 % опитуваних зовсім не читають дітям, один учасник анкетування (2% респондентів) не надав відповіді на це питання.

У відповідях 2/3 анкетованих батьків вказало на те, що почали читати дітям твори фольклору, коли малюку було 2-3 роки, 15% респондентів визначили досвід читання 3-4 річній дитині. Решта учасників анкетування відповіді не надала. У наступному блоці питань було передбачено уточнення й конкретизацію відповідей батьків на окремі питання, що стосуються використання казки у сімейному виховному процесі. Ми з'ясували, що 55% батьків іноді читають дітям казки; зовсім не проводять такої роботи 25% респондентів. Й лише 20% з анкетованих, за їхніми даними, регулярно читають фольклорні твори (й казки, зокрема) своїм дітям.

У відповідях на наступне питання, яке стосувалося того, чи проводять дорослі зі своїми дітьми обговорення прочитання, акцентування на певних моральних аспектах сюжету казки, поведінки героїв та їхніх вчинків, 40%

респондентів вказало на це. Ще 33% анкетованих не визначили для себе важливість морально-виховної роботи з казкою та обговорення прочитаного.

На питання, яке стосувалося визначення дорослими впливу казок на моральну поведінку дитини було отримані наступні результати (діагр.2.2):

Діаграма 2.2. Відсоткове визначення батьками впливу народних казок на моральну поведінку дитини

З аналізу даних відповідей батьків на зазначене вище питання ми з'ясували, що приблизно 2/3 анкетованих не визначають вагомий вплив народної казки на виховання засад моральності у їхньої дитини. Безперечно, сучасні батьки вбачають достатньо дієвими засобами виховання твори анімації, приклад поведінки інших дітей тощо.

В уточненні на це питання частина респондентів, які визначили суттєвий або частковий вплив казки зазначили, що спостерігають у поведінці та діях дітей намагання наслідувати аналогічні приклади, які зустрічалися малюкам у фольклорних творах. Переважно це бажання проявляти турботу, людяність, співчуття, не бути жадібним, задержуватим тощо.

Вагома роль народної педагогіки, фольклору та казки, зокрема, у

моральному вихованні дошкільників у родині досягається краще, коли усі члени родини долучаються до даної роботи. Проте, як зазначено у відповідях на питання №2.6-2.7 нашої анкети, у 75% родин взагалі не практикуються сімейні читання, 25% родин проводять таку роботу іноді. На регулярній основі читання казок не проводиться у жодній родині вихованців садочка. Переважно читанням творів займається мама дитини (45% відповідей), бабуся (35% відповідей), дідусь – (10% відповідей), а також брати або сестри дитини (10% відповідей).

Отже, узагальнений аналіз відповідей на питання анкети за блоком №2 надає підстави говорити про те, що у родині втрачається спільна робота щодо використання кращих зразків народної культурної спадщини у вихованні дітей. Батьки визначають байдуже ставлення до проведення спільних форм дозвілля на основі читання казок, їх подальшого обговорення з дітьми та іншими членами родини з тим, щоб проаналізувати казку, висловити свою думку про її моральні засади, спитати щодо цього думку дитини.

У блоці №3 анкети її питання були спрямовані на з'ясування того, як здійснюється співпраця педагогів ЗДО та батьків з питань морального виховання дітей за використання творів фольклору. На питання №3.1. щодо того, чи радяться батьки з вихователем з приводу добору фольклорних творів для сімейного читання, 60% батьків вказали на відсутність таких контактів, 25% анкетованих зазначили, що іноді звертаються з цим до вихователя. Решта, батьків у відповідях у якості варіанта зазначила, що уся необхідна інформація щодо виховання дитини, репертуару домашнього читання є в мережі Інтернет і на сайті ЗДО, зокрема.

Усі батьки вказали, що вони не обговорюють з вихователем результати читання через недосвідченість у логіці таких консультацій або за браком часу. Проте, усі анкетовані батьки погодилися з тим, що читання казок у сім'ї допомагає у складних або проблемних ситуаціях спілкування дитиною.

Отже, аналіз отриманих даних проведення анкетування батьків визначив, що вони визначають важливість морального виховання своїх дітей

і частково вважають ефективними засади народної педагогіки, які ми спрямовували через роботу з творами фольклору у сім'ї. З'ясовано, що народна казка не посідає належне місце у сімейному моральному вихованні, поділяючи його із більш сучасними виховними засобами. Батьки практично не читають дітям казки й не практикують колективні родинні читання фольклорних творів. Не здійснюється також необхідний аналіз прочитано, роз'яснення важких для розуміння дитини місць у тексті казки.

Усе це зменшує ефективність сімейного морального виховання дитини-дошкільника, особливо – напередодні її вступу до школи як нового для неї соціального інституту. Перейдемо до висвітлення результатів, отриманих нами щодо перевірки критеріїв вихованості моральної поведінки дітей передшкільного віку за відповідними методиками діагностування.

До кожного критерію нами було обґрунтовано відповідні рівні вихованості моральної поведінки у дошкільників (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рівні сформованості критеріїв вихованості моральної поведінки дітей передшкільного віку

1	2	3	4
Критерій	Високий	Середній	Низький
<i>КОГНІТИВНИЙ</i>	Дитина добре орієнтується в сутності моральних якостей, норм поведінки. Надає чіткі, розгорнуті й аргументовані відповіді на основі прикладів творів фольклору	Дитина орієнтується у переважній більшості понять, пов'язаних із моральністю та моральною поведінкою. До діалогу вступає при заохоченні. Може надати кілька прикладів моральної поведінки героїв за невеликої підтримки дорослого	Дитина виявляє обмежене орієнтування у більшості понять, пов'язаних із моральною поведінкою та мораллю. Відповіді коротку, неаргументовані. Наявна підміна одних понять іншими.

<i>Продовження таблиці 2.1</i>			
1	2	3	4
<i>ЕМОЦІЙНИЙ</i>	Дитина доцільно реагує на прояв іншими емоцій, добре орієнтується в різних емоціях. У поведінці орієнтується на доцільність прояву власних емоцій та може їх коригувати	Дитина здатна до адекватного реагування на прояви моральності іншими, проте час від часу допускає прояви негативних емоцій та суб'єктивно невинуватне реагування на емоції інших	Дитина переважно проявляє негативні емоції по відношенню до інших дітей та намагається втілювати негативні прояви поведінки, у тому числі – за зразком героїв творів, у спілкування з однолітками
<i>ПОВЕДІНКОВИЙ</i>	Дитина активно виявляє у поведінці різні позитивні моральні дії та вчинки. Орієнтується на кращі зразки поведінки інших людей та героїв фольклорних творів.	Дитина не виявляє сталих умінь моральної поведінки. У різних поведінкових ситуаціях може скеровуватися емоціями або прикладами поведінки інших.	Дитина більшою мірою виявляє агресивну поведінку по відношенню до інших. Не має розвинених навичок керування власною поведінкою

Так, за *когнітивним критерієм* ми проводили *індивідуальну бесіду з дітьми*. Вона мала визначити розуміння ними мотивів вчинків, дій і поведінки на прикладі героїв фольклорних творів. З'ясовано, що 66% опитуваним батьки читають казки регулярно, інколи – 28% респондентів, 6% дітей вказало на те, що батьки ніколи не проводили такої роботи. За відповідями дошкільників, переважно читанням казок займаються у родині матері (50% відповідей), бабусі (20% відповідей), старші діти у родині (15% відповідей), татко або дідусь (сумарно 15% відповідей).

Серед улюблених народних казок діти назвали такі, як: «Кирило Кожум'яко», «Іван-Побиван», «Іван мужичий син», «Мудра дівчина», «Котигорошко», «Розумне мишеня», «Добрі брати» та ін. Більше 5 казок у нашому опитуванні змогло назвати 35% старших дошкільників, від 3 до 5 творів – 30% дітей, від 1 до 3 – 25% респондентів. Не вступило до діалогу 3

дітей (приблизно 10% від загальної кількості учасників індивідуальної бесіди).

У відповіді на питання №5 щодо улюблених героїв 33% дітей називали достатню кількість (більше п'яти) позитивних героїв українських народних казок. Діти вільно обґрунтовували свою думку, наводили приклади аналогічної поведінки – як власної, так і інших людей щодо її відповідності моральній поведінці героя казки. 40% надавали достатньо аргументовані відповіді стосовно позитивних моральних якостей героїв казок та підкріплювали це прикладами за незначної допомоги експериментатора. Решта, майже 27% опитуваних вступали до діалогу за проханням експериментатора, його заохочень, питань. Діти не змогли назвати більше 1-2 персонажів казок з позитивною або негативною поведінкою, вчинками. Вислови дітей характеризувалися лексичною обмеженістю, невмінням вести діалог. Діти слабо орієнтувалися у тексті казки, не могли побудувати цілісну картину за сюжетом казки.

Приблизно такі ж результати ми отримали, опитуючи дітей про негативні особистісні якості літературних героїв. Це засвідчує відсутність у дітей досвіду спільних обговорень, висловлювання своєї думки та аргументування. Проте, сучасна дошкільна освіта, її державний Стандарт за освітнім напрямом «Дитина у соціумі» вказують на необхідність розвитку у дітей умінь соціального комунікування, навичок ведення діалогу та монологічної розповіді. Майбутні першокласники повинні уміти обґрунтовувати власну думку та доцільно підтримувати діалог.

З відповідей дітей на останнє питання бесіди ми з'ясували, що переважній більшості дітей 6-7 років (як хлопчикам, так і дівчаткам) подобаються мужні люди, захисники слабких, своєї Вітчизни; людини справедливі й добрі. Ми припускаємо думку, що на таке ставлення дошкільників до моральних якостей фольклорних героїв могла вплинути ситуація в Україні, коли її мужні сини та доньки встали на захист Батьківщини та виявили свої кращі людські риси.

За результатами проведено *бесіди на моральні теми* ми встановили, що, у цілому переважна більшість дітей передшкільного віку достатньою мірою розуміє сутність моральних норм та якостей.

Узагальнені результати перевірки когнітивного критерію сформованості моральної поведінки у дітей 6-7 років надано у таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Узагальнені результати оцінки рівнів вихованості моральної поведінки дітей передшкільного віку за когнітивним критерієм

Рівні	Кількість дітей	%
високий	7	23
середній	14	47
низький	9	30

Перейдемо до аналізу результатів, отриманих нами за **емоційним критерієм** вихованості моральної поведінки з урахуванням засад народної педагогіки щодо дітей 6-7 років. Задля цього ми проводили *діагностичну методичку «Сюжетні картинки»*, яку ми доповнили складовою з вивчення розуміння дитиною емоційного стану іншої людини, у тому числі – героїв казок. Ілюстративний матеріал для проведення методички ми брали, у тому числі, з ілюстрацій і у мережі Інтернет.

Метою методички було вивчення емоційного ставлення старших дошкільників до моральних норм, а також їх здатності до розуміння, розпізнавання емоційного стану іншого.

Матеріал: картинки, на яких зображені люди (дорослі і діти) в досліджуваних емоційних станах.

1-ша серія методички призначена для вивчення емоційного ставлення до моральних норм.

2-га серія спрямована на уточнення ступеня розуміння емоційного стану іншого, вміння розкривати причину «підтекст» переживання іншої людини.

З'ясовано, що достатньо велика кількість дітей групи добре орієнтується людських емоціях, розрізняє їх. Таку здатність виявило 58% дітей групи. За невеликої допомоги вихователя впоралося з таким завданням роботи за картками 25% майбутніх першокласників. Переважно для них складало утруднення розрізнення не яскраво виражених емоційних станів (замріяність, здивування, засмученість тощо), які ми демонстрували на картках поряд з такими емоціями, як-от: радість, гнів, сум. Проте, за уточнюючих і навідних запитань експериментатора діти вирішували завдання й надавали правильні відповіді. Решта, 17% дошкільників, змогли самостійно назвати лише по 1-2 емоційному стану, зображеному на картинці, із 10 запропонованих та надати характеристику лише у вигляді назви стану.

У другій серії завдань до цієї методики ми пропонували дітям пригадати життєві ситуації, коли:

- 1) вони самі перебували у такому стані;
- 2) інші знайомі їм люди перебували в зазначеному емоційному стані;
- 3) герої казок перебували / могли перебувати у такому стані.

Оскільки ця серія питань потребувала зі сторони дитини розгорнутого обґрунтування, пригадування, аналогії, експериментатор у роботі з кожною дитиною міг надавати невелику допомогу, навідні питання. Цей вид роботи визначився більш складним для $\frac{3}{4}$ дітей передшкільного віку. Особливо тоді, коли слід було наводити приклади стосовно героїв казок. Діти переважно надавали їм коротку характеристику «мужній», «добрий», «злий», «заздрісний» тощо. Проте, вони не змогли пов'язати ці характеристики із поведінкою героя, яка, можливо, була описані у казці, його спілкування з іншими людьми, з його емоційними станами.

Отримані результати методики надають нам можливість говорити про те, що робота з текстами казок проводиться достатньо формально. Обговорення після прочитаного не спрямовано на глибоке усвідомлення дітьми спонук, які впливали на стан героя його почуття, вчинки, моральність або аморальність поведінки тощо. Не можна не погодитися з тими вимогами,

які висуваються сучасною дошкільною освітою стосовно необхідності застосування діяльнісного підходу до усіх аспектів виховання й розвитку дитини. Доцільним, на нашу думку, було б проведення театралізацій, способів пластичного інтонування, розігрування у вільній інтерпретації прочитаного або проведення аналогічної роботи за принципом «як би я зробив / зробила».

Унаслідок проведення методики за сюжетними картинками ми отримали кількісні результати, які засвідчують сформованість моральної поведінки дошкільників 6-7 років за емоційним її критерієм (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Узагальнені результати оцінки рівнів вихованості моральної поведінки дітей передшкільного віку за емоційним критерієм

Рівні	Кількість дітей	%
високий	8	26
середній	11	37
низький	11	37

Як засвідчують результати таблиці, майже $\frac{3}{4}$ випускників закладу дошкільної освіти не виявили належних умінь розпізнавання, характеристики емоційного стану іншої людини. Вони не завжди здатні пов'язати способи прояву поведінки з емоційним станом людини й визначити те, наскільки емоції здатні впливати на прояви моральності. Герої літературних творів (казок) не завжди слугують прикладом моральної поведінки для дітей, оскільки сутність такої поведінки не роз'яснюється дорослими після прочитання казки.

Розглянемо ті результати, які ми отримали за перевіркою **поведінкового критерію** моральної вихованості у дітей 6-7 років. Ми вважаємо, що саме аналіз чинників впливу на поведінку дитини за цим критерієм є найбільш важливим стосовно нашої наукової проблеми. З тим, ми проводили наступні методики:

- 1) методика О. Дибіної «Не поділили іграшку» щодо визначення у дітей уміння вирішувати конфліктні ситуації;
- 2) спостереження за поведінкою дітей щодо визначення у ній моральних форм.

Спостереження за поведінковими проявами дітей проводилося під час прогулянки, у колективних іграх та на заняттях. За результатами спостереження, найбільш прийнятною формою організації життєдіяльності дітей щодо прояву моральної поведінки визначилося заняття. Безперечно, важливу роль щодо цього відіграло керівництво вихователя. Діти більшою мірою були схильні до прояву слухняності, виявляли поступливість, уміння підпорядковуватися інтересам інших.

На прогулянці найменш помітними визначилися такі позиції програми спостереження, як прагнення надати допомогу іншому, намагання до участі у подальшій аналогічній роботі. За участі дітей рухливих іграх було найбільш помітно те, наскільки дитина дотримується норм моральної поведінки, здатна до поступливості, уміє контактувати з партнерами по грі тощо. Таких виявів було зафіксовано без керуючих дій вихователя у 25% дітей, з незначним втручанням педагога у спільний характер гри виявили моральність поведінки 30% старших дошкільників, решта, 45% визначили ті чи інші відхилення від сталої моральної поведінки. Зокрема, було зафіксовано факти ображення, підвищення голосу на партнера тощо.

За методикою «Не поділили іграшку» ми ставили за мету визначення сформованості у дітей умінь вирішувати конфліктні ситуації та з повагою ставитися до інших. За процедурою методики, старшим дошкільникам пропонувалося декілька варіантів виходу із конфліктної ситуації. Нами з'ясовано, що найчастіше діти вирішують проблемні ситуації взаємодії на користь одного з учасників суперечки. Як правило, такі ситуації вирішуються на користь більш соціально активної дитини. З тим, малята, які виявляють спокійний, урівноважений характер, визначають позицію залагодження конфлікту не на власну користь.

Таблиця 2.4

Узагальнені результати оцінки рівнів вихованості моральної поведінки дітей передшкільного віку за поведінковим критерієм

Рівні	Кількість дітей	%
високий	7	23
середній	13	43
низький	10	34

За даними наведеної вище таблиці визначається, що найбільшою мірою у дошкільників є наявним середній рівень моральної вихованості, що спостерігалось нами за кількісними визначенням інших критеріїв. Проте саме за поведінковим критерієм засвідчена найбільша кількість малят, яким характерний низький рівень означеної вихованості. Це напряду вказує на необхідність посилення педагогічної роботи щодо коригування моральних форм поведінки майбутніх школярів.

Отримані результати констатувального експерименту за усіма критеріями моральної вихованості дітей передшкільного віку відображено в табл. 2.5:

Таблиця 2.5

Рівні моральної вихованості дітей передшкільного віку за результатами констатувального експерименту

Рівні	Критерії						Всього	
	когнітивний		емоційний		поведінковий			
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
<i>високий</i>	7	23	8	26	7	23	7	23
<i>середній</i>	14	47	11	37	13	43	13	43
<i>низький</i>	9	30	11	37	10	34	10	34

З аналізу отриманих рівневих, кількісних та якісних характеристик моральної вихованості дітей передшкільного віку можна зробити висновок стосовно того, що лише 23% майбутніх школярів визначають достатньою мірою сформовані вміння моральної поведінки. Такі прояви визначаються переважанням позитивних результатів, сформованістю умінь соціальної взаємодії на засадах толерантності, ввічливості, поступливості, поваги до інших людей.

У той же час, як вказується у Базовому компоненті дошкільної освіти, у межах забезпечення особистісної готовності дитини до школи, у неї повинні бути сформованими вміння соціально прийнятної моральної поведінки. Дитина передшкільного віку як майбутній школяр готується до переходу на наступний, принципово новий етап свого духовного становлення, який характеризується формуванням готовності добровільно, на основі елементарного усвідомлення смислу моральних вимог, підпорядковувати їм власну поведінку.

Нами встановлено, що більш ніж 1/3 випускників садочка не готові до вияву означених моральних вимог, а їхня поведінка не визначає сформованості засад моралі у ній. Звернуто увагу на те, що 43% дітей 6-7 років не набули у передшкільному віці достатньо сталих навичок моральної поведінки, що може визначити негативний вплив на адаптацію дитини до шкільного навчання.

Таким чином, обробка отриманих кількісних і якісних результатів констатувального експерименту вказала на необхідність вияву та обґрунтування найбільш суттєвих педагогічних умов забезпечення ефективності процесу виховання у дітей 6-7 років моральної поведінки засобами народної педагогіки. На це буде спрямована подальша наукова робота, визначена у п. 2.2.

2.2. Педагогічні умови виховання моральної поведінки у дітей передшкільного віку засобами народної педагогіки

Аналіз отриманих результатів практичного вивчення стану освітнього процесу у закладі дошкільної освіти, ефективності роботи з батьками з проблеми виховання засад моральності у дітей старшого дошкільного віку, зокрема, – моральної поведінки, – вказав на її невідповідність сучасними вимогам дошкільної освіти та суспільним запитам. Ми виявили, що педагоги проводять достатню роботу з морального виховання дітей, проте не завжди спираються у ній на засади народної педагогіки. Це, зокрема, формалізує педагогічний процес, дещо відриває його від життя. Педагоги вказали на брак часу для пошуку оновлених методичних матеріалів стосовно використання у роботі з дітьми різних засобів народної педагогіки.

У свою чергу, сучасні батьки дещо втрачають зв'язок з культурно-освітніми традиціями свого народу, мудрістю народного виховання дітей. З метою коригування ефективності роботи з виховання форм моральної поведінки випускників ЗДО на засадах етнопедагогіки ми, на основі даних констатувального експерименту, виявили три найбільш суттєві її педагогічні умови. Представимо й коротко схарактеризуємо їх нижче.

Перша педагогічна умова. Підвищення компетентності вихователів ЗДО з використання засад народної педагогіки у процесі виховання у дошкільників 6-7 років форм моральної поведінки.

Діяльність педагогів садочка з морального виховання дошкільників є одним із важливих факторів ефективності процесу навчання та виховання дітей. Погоджуємося з думкою М. Нечепоренко, що «моральне виховання проходить успішніше, якщо вихователю вдається сформулювати у вихованця ідеал і потребу його здійснювати» [26, с. 138].

О. Красовська, О. Марчук висловлюють думку про те, що у сучасних умовах інтелектуальної селекції проблема морального зростання дітей постала однією із головних. Саме тому від вихователя ЗДО вимагається

низка професійних умінь щодо плекання у дітей засад моральної культури. До таких засад можна віднести: розвиток моральних якостей, моральної поведінки, формування моральної свідомості. О. Красовська, О. Марчук вказують на те, що нині ще спостерігається утилітарно-практичне ставлення педагогів до своєї професії, нерозуміння специфіки морального компоненту у соціалізації дітей, неусвідомленість ролі сфери спілкування та взаємин на формування у дітей умінь соціального комунікування тощо [40, с. 99].

Г. Беленька звертає увагу на необхідність вихователю виявляти високий рівень майстерності у художньому читанні казки. Вчена говорить, що ця вимога має стати професійним обов'язком кожного педагога ЗДО. Для того, щоб впливати на емоції та почуття дошкільників, їхні переживання, педагог напередодні має ретельно проаналізувати казку. Він повинен продумати необхідні засоби виразного читання; попрацювати над розповіданням (розстановка логічних наголосів, використання інтонацій та пауз). Емоційний вплив на дитину відбувається тоді, коли вихователь має чітку і правильну вимову кожного слова, фрази, речення [1].

В. Панченко стверджує думку про те, що у сучасному освітньому процесі педагогам слід більшою мірою спиратися на морально-духовні цінності. Педагог має створювати умови для пошуку та знаходження дошкільниками особистісних смислів, рішень, виходів із складних життєвих ситуацій.

Друга педагогічна умова. Опора на використання потенціалу народної казки у вихованні в дітей передшкільного віку моральної поведінки.

Вагому роль у моральному вихованні дітей старшого дошкільного віку, формуванні у них моральної поведінки відіграє народна казка. Цей жанр фольклору має великий виховний, естетичний та розвивальний потенціал. Казка здатна впливати на різноманітні почуття дітей та їхні переживання. У педагогічній практиці закладів дошкільної освіти педагоги упродовж десятиліть спираються на використання цього дієвого засобу морального

виховання та соціалізації у роботі з дітьми різного віку.

Як зазначає казка формує в дітей чіткі морально-філософські уявлення, надає необхідних, доступних для дитини уявлень про навколишній світ, про добро та зло. Образність слова, дібраного у казці, сприяє засвоєнню дитиною народної мудрості, спрямовує до витоків культури рідного народу. Тим закладаються основи ментальності маленькій українців. У педагогічній практиці роботи з дітьми слід не тільки ознайомлювати дітей зі текстами казок, але й вправляти їх у правильних способах поведінки, вчити виявляти толерантність гуманізм, повагу до інших у соціальних відносинах з іншими людьми.

Нам імпонує логіка дослідження Л. Сірант, в якому збірку казок для покращення морального виховання дітей передшкільного віку рубриковано наступними розділами: національні цінності (ментальність); особистісно-громадянські цінності (особистісні якості та служіння людям); сімейні цінності. Вважаємо таку стратегію роботи з морального виховання дітей 6-7 років доцільною, такою, що відповідає програмовим вимогам щодо соціально-морального виховання дітей [67].

Третя педагогічна умова. *Організація рольового перевтілення дітей у персонажів казки для обігрування моральної фабули казки.*

Логіка розробки цієї педагогічної умови визначена тим, що у процесі спілкування з казкою діти старшого дошкільного віку навчаються усвідомлювати свої почуття, переживання, обдумують правильність вчинків героїв. На основі цього діти навчаються моделювати свою діяльність та способи поведінки. Оскільки в основі казки як фольклорного жанру містить досвід народу, цей фольклорний жанр через описані у творі дії та вчинки героїв активізує емоційну сферу дитини, концентрує досвід попередніх поколінь.

Ми урахували думку дослідника М. Гагаріна стосовно того, що у виховній роботі з дітьми слід обов'язково реалізувати відчуття морально-естетичного імпульсу казки, осмислити його. Під таким імпульсом М.

Гагарін розуміє емпатійний поштовх, викликаний конфліктом сюжету казки, що знаходиться в динаміці відповідно до її сюжету і який викликає естетичне переживання [16, с. 13].

Закріплення відчуття дітьми морально-естетичного імпульсу казки відбувається у діяльнісних видах роботи: проведенні обговорень, рефлексії, виконанні творчих завдань тощо. Великий вплив на закріплення засад моральної поведінки відіграють виховні заходи та розваги, побудовані на основі народних казок. Тут реалізується потреба вияву кожною дитиною основ моральності в опрацюванні індивідуальних та групових ролей, передачі сюжетної канви твору тощо.

Нам прийнятна думка академіка О. Запорожця стосовно того, що дошкільник не є егоцентричним у прийманні моральної основи твору. У роботі над казкою він з легкістю приймає позицію героя, імітує його дії власними жестами, думає та діє разом з ним тощо. Дитина висловлює своє ставлення до негативних героїв, наприклад, застосовуючи у музиці різкі співацькі інтонації, а у малюнку – рвучкі лінії або темні тони.

Педагогові слід проводити заключну роботу з казкою, будуючи її на наданні можливості вияву кожною дитиною її власної активності. Потужні можливості щодо цього визначає театралізована діяльність. Театральне мистецтво визначається можливостями для актора ідентифікувати себе з образом героя – як позитивного, так і негативного. Завдяки розкриттю образу, актор транслює спільноті глядачів ті чи інші цінності, усвідомлюючи їх стосовно знаходження засобів розкриття ролі.

У закладі дошкільної освіти театралізована діяльність застосовується з метою створення умов для сценічного самовираження дітей та розширення їхнього соціокультурного досвіду. У розробці методичних матеріалів ми урахували думку А. Брянцева, Ю. Косенко, І. Кисельової стосовно того, що слід проводити роботу з театралізації з дошкільниками таким чином, щоб вони могли співвідносити те, що відбувається на сцені з подіями реального життя.

Таким чином, у даному підрозділі було надано обґрунтування трьох найбільш значущих педагогічних умов морального виховання старших дошкільників. До кожної з них у наступному підрозділі буде запропоновано методичне забезпечення з тим, щоб надати більшої ефективності використанню засад народної педагогіки у

2.3. Програма забезпечення педагогічних умов виховання моральної поведінки у дітей передшкільного віку засобами народної педагогіки

На основі проведеного констатувального експерименту було встановлено невідповідність педагогічної роботи з дітьми сучасним підходам до морального виховання. Це напряду впливає на моральну поведінку дітей, які беруть щодо цього приклад з поведінки героїв мультфільмів або тих людей, хто визначає для них зразок сили у вирішенні спірних питань, агресивності, відстороненості від проблем інших тощо.

На основі отриманих даних ми виявили та обґрунтували три, на нашу думку, найбільш вагомні педагогічні умови, які впливають на розвиток моральної свідомості дітей, обумовлюють їхню поведінку з однолітками та дорослими. До кожної із зазначених умов визначається за необхідне дібрати відповідне методичне забезпечення з тим, щоб надати їм необхідної дієвості.

Так, до *першої педагогічної умови*, яка стосувалася підвищення компетентності вихователів щодо використання засад народної педагогіки у моральному вихованні дітей, нами запропоновано наступні форми роботи.

Методичний семінар на тему: «*Народна педагогіка в сучасному освітньому процесі*». В основу змісту семінару було покладено власні наукові розробки у межах виконання даного дослідження, а також дані праці М. Верхоляк «Моральне виховання особистості» та дані наукової роботи Ю. Саврій щодо використання засад етнопедагогіки у роботі з дітьми.

Мета методичного семінару:

- 1) ознайомити вихователів із сучасними підходами до використання засад народної педагогіки в освітньому процесі.
- 2) Ознайомити вихователів із структурою української народної педагогіки та розкрити ті компоненти, які найбільшою мірою відповідають практиці виховання моральної поведінки дитини-дошкільника;
- 3) мотивувати вихователів до розуміння можливості та необхідності використання у навчальній і виховній роботі з дітьми досвіду народної морально-виховної практики.

З метою поглиблення знань педагогів закладу дошкільної освіти щодо сучасних підходів до морального виховання дошкільників, вважаємо за доцільне провести **міні-лекцію** *«Моральне виховання дітей у викликах сучасного соціуму»*.

У ході міні-лекції розглядаються такі питання, пов'язані з моральним вихованням дитини дошкільного віку:

- 1) Як формувати у дитини моральні почуття та якості.
- 2) Засоби морального виховання дітей дошкільного віку.
- 3) Що цікаво сучасним дітям з огляду на виховання у них моральності.
- 4) Що таке моральні цінності та чи можливо їх формувати у дошкільному дитинстві.

У ході міні-лекції важливо наголосити на тому, що моральне виховання дітей – одне з основних завдань суспільства. Дитина живе в суспільстві і на неї впливають як позитивні, так і негативні фактори навколишнього середовища. Для того щоб уберегти її від негативних впливів необхідно заложити в ній основи високої моралі, культури поведінки і основи шанобливого ставлення до оточуючих її людей. Необхідно виховати з неї людину з твердими переконаннями і життєвими поглядами. Виховувати і формувати світогляд підростаючої дитини необхідно на ранніх етапах її розвитку, коли життєвий досвід тільки починає накопичуватися.

Друга та третя педагогічні умови були безпосередньо пов'язані із

процесом виховання у дітей старшого дошкільного віку моральної поведінки. За *другою педагогічною умовою*, яка стосувалася використання потенціалу народної казки у вихованні моральної поведінки дітей рекомендовано роботи за певними напрямками, а саме:

1. Робота з казками, в яких втілено міжособистісні відносини героїв (тварин або людей), які змогли віднайти шляхи встановлення гарних відносин, потоваришувати, робити добрі справи разом.
  - Колосок (Півник і двоє Мишенят);
  - Кирило Кожум'яка;
  - Пан Коцький;
  - Казка про двох цапків (за редакцією М. Коцюбинського).
2. Робота з казками, в яких визначено необхідність виявляти у поведінці поважливе ставлення до батьків, менших дітей, однолітків, людей старшого віку. До таких казок можна віднести:
  - Летючий корабель;
  - Івасик та Тарасик;
  - Десять працівників (за редакцією М. Коцюбинського).

Роботу з казкою, урахувавши засади народної педагогіки, варто доповнювати перлинами народної мудрості стосовно тих питань моральності, які порушуються у казці. Велике значення народна українська педагогіка надає використанню прислів'їв та приказок, в яких коротко та влучно висловлено ставлення людей до тієї чи іншої проблеми моральності. Пропонований перелік приказок та прислів'їв до роботи із вищезазначеними казками надано у дод. А.

У розробці методичних матеріалів для другої педагогічної умови ми послуговувалися практичними напрацюваннями дослідників Т. Андрющенко Л. Лохвицької [4; 46], Г. Рогінської [27], Т. Зельдіної [30], Н. Кістрінь [34], А. Різак [64] та ін. У запропонованих програмах, авторських добірках містяться упорядковані відповідно до напрямів роботи з морального виховання дошкільників (виховання поваги до дорослих, виховання толерантності у

стосунках, формування основ етикету у поведінці тощо) перелік творів, надано анотацію до них.

На сьогодні створено широку мережу інтернет-ресурсів щодо роботи з творами фольклору, анімації, технологій та методів морального виховання. Ми використовували певний перелік таких ресурсів задля укладання нашого методичного забезпечення цієї та наступної педагогічної умови [64].

У роботі вихователя з казкою слід дотримуватися відповідної методики. Це дозволить не тільки ознайомити дошкільників із текстом фольклорного твору, але й роз'яснити незрозумілі дітям слова, наприклад: пасербиця, гидка, мачуха, брама, загадувати роботу тощо. Після прочитання казки вихователь проводить роботу за казкою, рефлексію на почуте. Важливими визначається опитати дітей з приводу їхнього ставлення до позитивних і негативних вчинків героїв твору, їхнього ставлення до людей, знайомих і незнайомих, рідних тощо.

На цьому етапі роботи з казкою вихователь може зазначити, що український народ здавна звеличував високу моральність, добрі вчинки, підтримку рідних та повагу до них. Це втілювалося в піснях, приказках, прислів'ях як скарбниці народної моральності та мудрості. Доцільно навести приклади таких творів (дод.).

Стосовно забезпечення напряму роботи з батьками відповідно цієї педагогічної умови, нами було:

- 1) укладено орієнтовний перелік фольклорних творів на морально-етичну тематику для читання дітям в сімейному середовищі (дод. II)
- 2) розроблено практичні рекомендації для батьків щодо використання виховного потенціалу української народної казки у вихованні моральної поведінки дітей передшкільного віку.

Реалізація *третьої педагогічної умови*, що стосувалася рольового перевтілення дошкільників у персонажів казки, після її прочитання, з метою засвоєння та обігрування моральної фабули, зумовлює проведення відповідної театралізації.

Задля проведення такої роботи можливо використовувати ті казки, які вже добре відомі дітям, оскільки за цих умов вони можуть більш вільно володіти текстом. Ми рекомендуємо використовувати у театралізаціях музичний фоновий супровід. Це естетично збагачує міні-виставу, діти із задоволенням випробовують себе як актори.

Нижче пропонуємо добірку мелодій фонового супроводу для вистави за народною казкою «Зимівля тварин». Треки цієї добірки можна використовувати у постановці інших казок, коли у виставі передається атмосфера природи, лісу, галявинки тощо. Покликання на добірку аудіо матеріалів взято з часопису Джміль. 2022. №7-8.
<https://jmil.com.ua/rubrics/scene>

У процесі роботи над казкою дошкільники повинні звертати увагу на те, якими засобами у тексті передається образ того чи іншого героя та як передати його засобами акторської майстерності. Для удосконалення умінь дітей щодо передачі образу героя казки, можливо застосовувати наступні форми роботи:

- I. Складання **«Словника рухів і жестів»** (методика, розроблена О. Ахматьєвою, А. Богуш і С. Хаджирадевою.)

Мета роботи: вчити дітей добирати жести та рухи у відповідності із запропонованими педагогом ситуаціями, які стосуються соціальних відносин. Вчити пояснювати вибір таких засобів виразності.

Запропонована методика сприяє більш усвідомленому аналізу дітьми ситуацій, описаних у творі, а також реальних ситуацій міжособистісної взаємодії, які можуть оцінюватися з огляду на втілення кращих моральних рис героя у власну поведінку.

- II. Перевірку набутих дітьми умінь втілення моральних рис героїв твору, передачі його фабули доцільно здійснювати за проведення **театралізацій за задумом дітей.**

Сутність роботи: проведення театралізації (наприклад – настільного театру, театру актора, театру ляльок на ширмі тощо), коли початок вистави

пропонує вихователь: «Жив собі Ледачий Петрусь, та був він не тільки ледачим, але й трішечки брехливим, трохи хвалькуватим і вже занадто пихатим. І ось одного разу...». Після цього діти, колективно обговоривши подальше, придумане ними, розгортання сюжету казки, розігрують його. Вихователь, не втручаючись зайве в постановні дії дошкільників, скеровує їхню роботу з тим, щоб вони намагалися правдиво й емоційно, сценічно виразно передавати образ та дії кожного героя. Педагог спрямовує дітей на важливість втілення у виставі моральних вагань та роздумів героїв твору, що розігрується, а не тільки реплік.

З тим, щоб діти набули умінь передачі образу, педагог може запропонувати розглянути ілюстрації до казки, переглянути уривок з кінофільму або мультфільму.

Ш. Ігри-драматизації мають виховний, естетичний та морально-соціалізуючий ефект, коли діти міцно знають текст твору (казки) та вільно втілюють образ як актори. З метою удосконалення акторських навичок можна запропонувати такі форми роботи, як «Сьогодні я граю доброго героя, завтра – злого / підступного», «Зіграй навпаки», «Покажи жестами», «Розкажи про героя без слів» тощо.

Таким чином, у даному підрозділі було представлено методичну систему роботи щодо забезпечення педагогічних умов виховання моральних форм поведінки у дітей 6-7 років засобами народної педагогіки. До системи роботи було включено українські народні казки, прислів'я, приказки, народні пісні. Дотично до основних форм роботи запропоновано фоновий музичний матеріал, різні види роботи щодо соціально-емоційного розвитку дітей передшкільного віку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

На основі вивчення теоретичних засад проблеми виховання моральної поведінки дітей передшкільного віку та вказати на місце народної педагогіки у даному процесі було визначено за необхідне з'ясування стану даної проблеми у практиці закладу дошкільної освіти. Задля цього нами було проведено констатувальний експеримент, на основі розроблених попередньо критеріїв та показників моральної вихованості дітей 6-7 років дібрано відповідні методики їх діагностування, виявлено три рівні вихованості моральної поведінки у дітей.

У відповідності із діагностичними методиками щодо з'ясування ефективності педагогічної роботи вихователів з морального виховання дітей 6-7 років з'ясовано, що педагоги закладу дошкільної освіти, у цілому, визначають важливість проблеми морального виховання дітей. Проте використання засад народної педагогіки у даному процесі вони вважають традиційним і дещо застарілим елементом роботи. Вихованість моральної поведінки у дітей вихователі пов'язують із сформованістю таких особистісних якостей, як дисциплінованість, слухняність, уміння контролювати свої дії тощо.

Педагоги вказують на необхідність осучаснення форм роботи з дошкільниками, добору більш цікавих та ефективних засобів, у тому числі – творів візуального мистецтва та анімації. Проте, усі педагоги визначають великий вплив народної казки на моральне виховання дітей. На заняттях часто використовують твори паремії, особливо – приказки, прислів'я з моралізуючою основою. Значно рідше, за висловлюванням педагогів ЗДО до роботи з дітьми добираються повір'я, легенди. Ці жанри фольклору педагоги вважають достатньо складними для роботи з дітьми. Більшою мірою робота з ними проводиться на заняттях з народознавства та у формах патріотичного виховання дошкільників.

Найменш затребуваним видом фольклору як скарбниці народної

педагогіки у педагогічній діяльності більшості вихователів є пісенні твори. Робота з ними, на думку педагогів садочка, є пріоритетом діяльності музичного керівника, а вихователь не може її дублювати, розбираючи детально моральну канву пісні.

Переважна більшість батьків, визначаючи виховний потенціал народної педагогіки, не мають, за їхніми даними, належних знань та умінь щодо використання удома прислів'їв, поговірок, утішок, загадок. 40% дорослих читають своїм дітям народні казки, проте не завжди проводять її обговорення, не визначають моральну основу твору, не наголошують дітям на необхідності брати приклад з позитивних, мужніх, чесних, добрих героїв, наслідувати їхню поведінку та дії. Батьки не зацікавлені у розширенні репертуару казок, які вдома можна віднайти у книжках. Багато хто із дорослих надає перевагу перегляду мультфільмів за мотивами українських казок, а не читанню творів. Такі перегляди улаштовуються без контролю дорослого, діти не мають змоги висловити свої думки після побаченого.

Важливою ланкою нашої експериментальної роботи була така, що стосувалася виявлення рівня моральної вихованості майбутніх першокласників. Нами було розроблено три критерія моральної вихованості дітей 6-7 років: когнітивний, емоційний та поведінковий, визначено показники їхньої перевірки, розроблено автором або дібрано методики діагностування. З дітьми проводилися такі методики, як: індивідуальна бесіда, бесіда на моральні теми з обговоренням, методики «Характер прояву емпатійних реакцій та поведінки у дітей» та «Не поділили іграшку», спостереження за поведінкою дітей. Після проведення усіх цих методик було виявлено три рівні моральної вихованості дітей передшкільного віку: високий, середній та низький.

За результатами експериментальної роботи було розроблено, теоретично обґрунтовано три педагогічні умови виховання моральної поведінки дітей передшкільного віку та укладено методичний супровід до кожної з пропонованих умов.

ВИСНОВКИ

На теоретичному та емпіричному рівнях нами досліджувалася проблема морального виховання дітей передшкільного віку. Після завершення наукового дослідження ми можемо зробити наступні висновки за попередньо розробленими завданнями.

За першим завданням ми проаналізували теоретичні основи та основні наукові підходи до проблеми виховання моральної поведінки. Моральні форми поведінки характеризують добровільну та безумовну реалізацію дошкільником альтруїстичних дій (сприяння, підтримка, співдія) (за С. Заболоцькою). Визначено наступні типи моральних форм поведінки дошкільників: моральний вчинок, моральна дія, моральне ставлення, моральна оцінка та самооцінка, моральна позиція. Усі ці категорії знаходяться у взаємозв'язку і визначаються впливом розвитку самосвідомості, моральності та соціалізації малюка. Форми моральної поведінки генетично передують розвиткові повноцінної поведінки. Вони виявляються у: моральних діях і вчинках дитини, її уявленнях про моральність та моральну поведінку (як власну, так і інших, у тому числі – героїв казок, мультфільмів тощо); моральне ставлення до родини та рідних; залежності від впливу моральних (аморальних) аспектів поведінки інших (у тому числі – віртуальних, анімаційних, героїв творів фольклору, літератури) тощо.

У межах розв'язання цього завдання нами було також схарактеризовано вікові тенденції у розвитку моральних форм поведінки дошкільників. Передшкільний вік характеризується суттєвими змінами у різних сферах розвитку особистості. У цей період виникає новий рівень самосвідомості й формується її внутрішня позиція. Вона являє собою усвідомлене ставлення дошкільника як до себе, так і до інших людей. Це ставлення дошкільник може схарактеризувати словами та виразити за допомогою вчинків. З появою внутрішньої позиції у свідомості визначається система моральних норм, яких

дошкільник або намагається дотримуватися, або може чітко дотримуватися незалежно від обставин.

Ми послуговувалися поглядами С. Заблоцької, яка визначає генезу моральної поведінки стосовно дошкільників: а) від найпростіших до складніших; б) від ситуативного до генералізованого прояву; в) від нестійкого прояву до стійкого; г) від прояву під впливом зовнішньої мотивації до прояву під впливом внутрішньої мотивації; д) від неусвідомлених моральних аспектів поведінки (позиції, оцінки) до сформованості уявлень про моральну поведінку; е) від зовнішнього включення до Я-включення; є) від зниженого рівня опосередкування до зовнішнього опосередкування проявів моральних форм поведінки.

За другим завданням нами схарактеризовано педагогічний потенціал народної педагогіки щодо формування у дітей 6-7 років моральних форм поведінки. У тлумаченні поняття народна педагогіка ми дотримуємося того, яке надано дослідником В. Мосіяшенко. Народна педагогіка – галузь педагогіки, доповненого досвідом народу, система поглядів на навчання та виховання; система усталених у певній місцевості методів і засобів виховання. Вони мають історичне коріння та передаються від покоління до покоління. Поняття народна педагогіка та етнопедагогіка є близькими, проте етнопедагогіка має більш широке наукове обґрунтування. Етнопедагогіка є наукою про народну педагогіку, про зміст, форму і традиції виховної навчальної практики народу. Отже, українська народна педагогіка є предметом дослідження української етнопедагогіки.

Українська народна педагогіка досліджує педагогічний досвід нашого народу. Завдяки використанню в освітньому та виховному процесі етнопедагогічного напрямку здобувачі освіти долучаються до засад народної культури, мудрості, досвіду діяльності, взаємовідносин, співбуття, поведінки тощо. Завдяки цьому формується етнічна свідомість, виховується шанобливе ставлення до людей, правила поведінки та поведінки.

Особливістю народної педагогіки є її спрямування на два провідних

напрями розвитку особистості дитини – наслідування діяльності, поведінки, вчинків, способів спілкування дорослих, а також прагнення малюка до активного пізнання навколишнього світу. У програмах дошкільної освіти опанування дітьми скарбниці народної мудрості щодо моральної поведінки людини відображено в освітніх напрямках «Дитина у соціумі», «Дитина у світі мистецтва», «Мовлення дитини» тощо. Основу освітньо-виховної роботи зі старшими дошкільниками з їх морального виховання становить народознавчий напрям роботи.

За третім завданням ми розробили критерії та показники вихованості моральної поведінки у дітей передшкільного віку. Означена робота здійснювалася задля з'ясування стану практики закладу дошкільної освіти з морального виховання старших дошкільників та виявлення місця та ефективності засад народної педагогіки у даному процесі.

Було розроблено наступні критерії і показники вихованості моральної поведінки дітей передшкільного віку: когнітивний (з показниками: знання правил моральної поведінки; усвідомлення доцільності дотримання норм і правил поведінки; знання прикладів моральної поведінки на основі життєвих вражень та прикладів моральної поведінки героїв літературних творів); емоційний (з показниками: емоційне переживання дошкільником проявів у поведінці іншої людини моральних прояві поведінки; здатність до розпізнавання емоційного стану іншого); поведінковий (з показником: уміння втілювати у власній поведінці зразків поведінки героїв творів (на прикладі героїв українських народних казок).

На основі проведених діагностичних методик, дібраних до кожного із зазначених вище критеріїв моральної вихованості дітей 6-7 років було виявлено та теоретично обґрунтовано три рівні вихованості моральної поведінки: високий, середній та низький. Високий рівень вихованості засад моральної поведінки наявний у 23% вихованців старшої групи, середній – у 43% дітей. До низького рівня сформованості моральної поведінки віднесено 34% старших дошкільників.

За четвертим завданням нами виявлено та теоретично обґрунтовано три педагогічні умови використання засад української народної педагогіки у вихованні у старших дошкільників форм моральної поведінки, якими є:

- 1) підвищення компетентності вихователів ЗДО з використання засад народної педагогіки у процесі виховання у дошкільників 6-7 років форм моральної поведінки;
- 2) опора на використання потенціалу народної казки у вихованні в дітей передшкільного віку моральної поведінки;
- 3) організація рольового перевтілення дітей у персонажів казки для обігрування її моральної фабули.

Проблема морального зростання дітей постала однією із головних. Саме тому від вихователя ЗДО вимагається низка професійних умінь щодо плекання у дітей засад моральності, серед яких, зокрема: розвиток моральних якостей, моральної поведінки, формування моральної свідомості.

Вагому роль у моральному вихованні дітей старшого дошкільного віку, формуванні у них моральної поведінки відіграє народна казка. Цей жанр фольклору має великий виховний, естетичний та розвивальний потенціал. Казка здатна впливати на різноманітні почуття дітей та їхні переживання. У педагогічній практиці закладів дошкільної освіти педагоги упродовж десятиліть спираються на використання цього дієвого засобу морального виховання та соціалізації у роботі з дітьми різного віку

У виховній роботі з дітьми, у роботі з казкою або іншим літературним твором вихователю слід обов'язково реалізувати відчуття морально-естетичного імпульсу казки, осмислити його. Під таким імпульсом дослідники розуміють емпатичний поштовх, викликаний конфліктом сюжету казки, що знаходиться в динаміці відповідно до її сюжету і який викликає естетичне переживання. Закріплення уявлень дітей про моральні вчинки, дії варто проводити у процесі театралізації, вправлянні дітей у вияві моральних форм поведінки у спеціальних формах соціально-морального виховання.

За п'ятим заданням розроблено систему роботи щодо забезпечення

умов виховання моральної поведінки у дітей передшкільного віку на засадах української народної педагогіки. До розроблених матеріалів увійшли: добірка казок, в яких: 1) втілено міжособистісні відносини героїв (тварин або людей), які змогли віднайти шляхи встановлення гарних відносин, потоваришувати, робити добрі справи разом; 2) визначено необхідність виявляти у поведінці поважливе ставлення до батьків, менших дітей, однолітків, людей старшого віку. До цієї добірки запропоновано перелік прислів'їв, приказок, українських народних пісень, які втілюють погляди народу на моральне виховання, родину, добро й зло тощо. Дібрано фонові музичні матеріали, які можуть стати доповненням педагогові закладу дошкільної освіти в організації драматизації казок та інших літературних творів, що спряє засвоєнню та обігруванню дітьми моральної фабули твору.

Головний акцент у розробленій системі роботи щодо забезпечення педагогічних умов виховання моральної поведінки у дітей 6-7 років було спрямовано на важливості комплексного впливу на моральні засади розвитку особистості: забезпечення емоційного впливу та емпатійності; формування моральних якостей дитини засобами казки та народної педагогіки.

Для вихователів нами запропоновано проведення семінару «Народна педагогіка в сучасному освітньому процесі» та міні-лекції «Моральне виховання дітей у викликах сучасного соціуму». Для батьків укладено орієнтовний перелік фольклорних творів на морально-етичну тематику для читання дітям в сімейному середовищі; розроблено практичні рекомендації для батьків щодо використання виховного потенціалу української народної казки у вихованні моральної поведінки дітей передшкільного віку.

Проведене нами наукове дослідження не вичерпує глибини обраної нами проблеми. Напрямом наших подальших наукових робіт може стати перевірка виявлених педагогічних умов у практиці ЗДО щодо підвищення ефективності процесу виховання моральної поведінки у дітей 6-7 років за використання творів мультиплікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. В. Моральне виховання старших дошкільників засобами народної педагогіки. Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2012. 23 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) : нова редакція / наук. кер. Т.О. Піроженко; авт. кол.: О.М. Байєр, О.К. Безсонова, Н.В. Гавриш та ін. Київ, 2021. 37 с. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Барвисте життя: хрестоматія для читання дітям дошк. віку / упоряд. Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрющенко. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 340 с.
4. Березюк О.С. Етнопедагогіка. Навч-метод. посібн. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 172 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: навч.-метод. посіб. Київ: Либідь, 2003. С. 149-160 с.
6. Беленька Г. В. , Рудницька П. Роль казок В. О. Сухомлинського в процесі виховання морально-етичних якостей дітей старшого дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2018. №8. С. 18-21.
7. Беленька Г. В. Навчання через казку. *Палітра педагога*. 2004. № 1. С. 14-17.
8. Божко А. В. Засоби та методи морального виховання дошкільників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 49 (102). С. 52-57.
9. Брусакова О. В. Моральне і правове виховання як чинники конструювання громадянського суспільства. *Право і безпека*. 2015. № 2(57). С. 19-23.
10. Василенко Л. П. Психологічні умови засвоєння моральних норм дітьми дошкільного віку. Моральна свідомість та самосвідомість особистості: монографія / за ред. проф. М.В. Савчина, доц. І.М. Галяна. Дрогобич,

2009. С. 76-93.
11. Васильченко А. Н. Казка як засіб виховання та розвитку дитини. *Інноваційний досвід педагогів дошкільної та початкової освіти Житомирщини*. 2012. С. 26–30.
  12. Верхоляк М. Р. Моральне виховання особистості : методичні рекомендації для самот. роботи студентів I курсу спец. 231 «Соціальна робота» з курсу «Педагогіка». Львів : «Растр-7», 2019. 82 с.
  13. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : методичний посібник / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/10041/1/2.pdf>
  14. Впевнений старт : освітня програма для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
  15. Врочинська Л. І. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 Дошкільна педагогіка. Рівне, 2008. 233 с.
  16. Гагарін М. І. Виховання морально-естетичних почуттів молодших школярів засобами української народної казки : автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 13.00.07. 2007. Київ. 23 с.
  17. Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства. Моральна свідомість та самосвідомість особистості: монографія / за ред. М. Савчина, І. Галяна. Дрогобич, 2009. С. 64–76.
  18. Глушкова Л. І. Моральне виховання дошкільників засобами художньої літератури. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4 (56). С. 40-45.
  19. Гнатів І. Проблема дотримання моральних норм дитиною дошкільного

- віку. *Психологічні проблеми соціальної адаптації та правової реабілітації громадян*: збірник тез круглого столу (26 січня 2007 року). Львів: Львівський державний ун-тет внутрішніх справ. 2007. С. 34–36.
20. Гончар Л. Діагностика стану сформованості прояву гуманних взаємин до батьків з боку дітей молодшого шкільного віку. <https://lib.iitta.gov.ua/708587/1/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%20%D0%9B.%D0%92.%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf>
21. Гріньова О. М., Хрієнко Д. О. Психолого-педагогічні умови активізації морального розвитку старших дошкільників засобами тренінгу <http://um.co.ua/3/3-2/3-21339.html>
22. Гуменюк М. Чому казка – найкращий інструмент для виховання дитини? Видавництво старого лева.: <https://starylev.com.ua/club/article/chomu-kazka-naykrashchyy-instrument-dlya-vyhovannya-dytyny?fbclid=IwAR0u21nfE57CgkRPHNWz2DoLz6-q3W6I1bUTRQYAvyNav3VWg-OItIYJ1Js>
23. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навч. посібник для вузів. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
24. Євтух В. Б., Марушкевич А. А., Дем'яненко Н. М., Чепак В. В. Етнопедагогіка. Ч. І: Навч. посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. 149 с.
25. Желан А. В. Формування культури поведінки дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. Вип. 1.45 (106. Педагогічні науки). С. 21-26.
26. Журавлики: Казки, вірші, оповідання, народні пісеньки, загадки / уклад. Г. Ю. Рогінська. Харків : ПП Поляков В. К., 2005. 384 с.
27. Заболоцька С. І. Психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у навчально-ігровій діяльності дошкільників: дис. ... канд.. психол. наук. 19.00.07. Дрогобич. 2013. URL: <http://www.mydisser.com/search.html>

28. Заболоцька С. І. Теоретичні засади дослідження моральної поведінки дошкільників. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 10. С. 239-245.
29. Зельдіна Т. О. Педагогічні умови морального виховання дітей дошкільного віку засобами казки : кваліф. робота магістра спеціальності 012 Дошкільна освіта / наук. керівник А. Ф. Курінна. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 104 с.
<https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/4337>
30. Зубрицька І. В. Розуміння дошкільником моральних норм. Психологічні аспекти національної безпеки: *тези Третьої міжнародної наук. - практич. конф.* Львів: Львівський державний ун-тет внутрішніх справ, 2009. С. 168–170.
31. Іванова В. В. Теоретичні підходи до проблеми моральної вихованості особистості дитини дошкільного віку. *Virtus*. 2017. October. С. 47-52.
32. Карнаухова А. В., Машовець М. А. Вплив казки на формування особистості дитини: моральний аспект. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. № 7. 2012. С. 20-24.
33. Кисельова О. І. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору. Дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2009. 279 с.
34. Кістрінь Н. Л. Формування моральних уявлень, вчинків і культури поведінки дітей старшого дошкільного віку. ДНЗ № 286 «Полунична галявина», Дніпровський район, Запорізька область. 2016. С. 1–19.
35. Кіт Г.Г, Тарасенко Г.С. Українська народна педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2008. 302 с.
36. Княжева І. Проблема морального виховання дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2015. Вип. 46. С. 161-166.
37. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в

- дошкільному дитинстві). Навч. посібник для вищих навчальних закладів. Київ: Освіта, 1998. 288 с.
- 38.Короленко В. О. До проблеми морального виховання дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МНУМ ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. №2 (49). С. 101–103.
- 39.Косенко Т. В. Формування моральних якостей у дітей дошкільного віку за допомогою мультфільмів. Кваліфікаційна робота (на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»). Спец.: 012 Дошкільна освіта. Херсон. 2021. 71 с.
- 40.Красовська О.О., Марчук О.О., Мельничук Л.Б., Шкабаріна М.А. Педагогічний аналіз готовності майбутніх вихователів до морального виховання старших дошкільників. *Інноваційна педагогіка*. 2021. <https://dspace.megu.edu.ua:8443/xmlui/handle/123456789/3689>
- 41.Курчатова А. Формування морально-етичної сфери дітей дошкільного віку засобами ідей В.О. Сухомлинського. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вересень, № 03 (62). С. 67-73.
- 42.Лавренова М. В. Казка як ефективний засіб збагачення морального досвіду дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми сучасної дошкільної освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. (26 жовтня 2017 р., Мукачево). С. 75-77.
- 43.Лисенко Н. В. Етнопедагогіка дитинства: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Слово, 2011. 720 с.
- 44.Литвиненко І. Гуртуємо дітей – формуємо команду. *Дошкільне виховання*. 2021. № 11. С. 3-5.
- 45.Литвиненко С. А. Українська народна казка як засіб гуманістичного виховання першокласників: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 1994. 17 с.
- 46.Лохвицька Л. В. Моральна пектораль: книжка для читання дітям у

- закладі дошкільної освіти. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 200 с.
47. Лохвицька Л. В. Психологічні детермінанти морального виховання дошкільників: теоретичний аспект.
<http://ephsheir.phdpu.edu.ua/handle/8989898989/251>
48. Лохвицька Л. В. Скарбниця моралі. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2020. 96 с. URL :
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/programaskarbnitsya-moralilokhvitska.pdf>
49. Матвієнко С. І. Використання регіонального музично-виховного досвіду в структурі підготовки майбутнього фахівця дошкільної освіти. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2007. Вип. 4. С. 16-18.
50. Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності: навч.-метод. посіб. Ніжин: Вид-во НДУ імені М. Гоголя. 2012. 106 с.
51. Матвієнко С. І. Передшкільна освіта: теорія та практика: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 2023. 160 с.
52. Методика «Поділили іграшку» <http://varash-mkzo.rv.sch.in.ua/Files/downloads/%D0%9C%D0%95%D0%A2%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%9A%D0%90%20%20%D0%9F%D0%9E%D0%94%D0%86%D0%9B%D0%98%20%D0%86%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A8%D0%9A%D0%A3.doc>
53. Методика «Послідовність дій. Сюжетні картинки» (А. Бернштейн) http://www.ni.biz.ua/13/13_17/13_175981_metodika-posledovatelnost-sobitiy-an-bernshteyn.html
54. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка. Навч. посібн. Суми: Університетська книга, 2008. 174 с.
55. Народ скаже – як зав'яже: Укр. нар. прислів'я, приказки, загадки, скоромовки / Упоряд. та передм. Н. Шумади. Київ: Веселка, 1985. 173 с.
56. Нечепоренко М. В. Моральне виховання як педагогічна й соціальна

- проблема. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. XXXVI. С. 136-144.
57. Никоненко Ю. П. Особливості морального розвитку та виховання дітей дошкільного віку. *Психологія: реальність і перспективи*. 2013. Вип. 2. С. 132-136.
58. Освітній напрям «Дитина в соціумі» : витяг з Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 9-10.
59. Осипчук О. П. Педагогічні умови формування моральної поведінки у молодших школярів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. пр.: наук. зап. Рівнен. держ. гуман. ун-ту. Вип. 17 (60) / Рівнен. держ. гуман. ун-т; / редкол.: В.В. Вербець та ін. Рівне: РДГУ, 2017. 332 с.
60. Павелків Р. В. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис: монографія. Рівне: Альма-матер, 2009. 368 с.
61. Панченко В. О. Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 1.45. С. 107-111.
62. Петрук Л. П. Дитячий фольклор як засіб морально-естетичного виховання дошкільників. *Інноватика у вихованні*. 2018. Вип. 7(1). С. 195-203.
63. Петрук О. М. Василь Сухомлинський про «азбуку моральної культури». *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : збірник наукових праць*. № 1 (17). Рівне: РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2017. С. 123-129.
64. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». К.: Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.

- 65.Різак А. О. Формування основ морально-етичного виховання дітей дошкільного віку: Методичний посібник. Дошкільний навчальний заклад № 1. Свалява : 2014.130 с.
- 66.Саврій Ю. Ф. Педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до формування основ етнокультури у дітей старшого дошкільного віку. Дис. ... наук. ступня докт. філософії 011 освітні, педагогічні науки. Умань. 2020. 266 с.
- 67.Сірант Л. П. Моральне виховання дітей передшкільного віку засобом народних казок. Укладання збірки казок. Кваліфікаційна робота (на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»). Спец.: 012 «Дошкільна освіта». Кривий ріг. 2021. 130 с.
- 68.Скрипник В. В., Сучок В. Є. Навчальна програма з духовно-морального виховання дошкільників. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. 24 с.
- 69.Солодухов В. Л. Значення казки в процесі навчання і виховання молодших школярів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. Вип. 51. С. 200-210.
- 70.Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Навчально-методичний посібник. 1997. Київ: ІЗМН.
- 71.Степанова Т., Курчатова А. Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах родинної педагогіки як чинник формування їхньої творчої особистості. Формування творчої особистості старшого дошкільника в різних видах діяльності : монографія / О.С. Трифонова, Т.М. Степанова, Т.А. Лісовська та ін. / За заг. ред. д. пед. н., проф. О.С. Трифонові. Миколаїв, 2019. С. 190-125.
- 72.Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ : Рад. шк., 1977. 670 с.
- 73.Теорія і методика морального виховання дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. для студентів пед. фак. спец. 012 Дошкільна освіта /

- укл. Л. Б. Мельничук, М.А. Шкабаріна. Рівне : Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. Степана Дем'янчука, 2021. 32 с.
74. Українське дошкілля: Збірка для читання і розповідання дітям старшого дошкільного і молодшого шкільного віку / упоряд. Н. і О. Зінкевич ; передм. А. Погрібного. Київ : Смолоскип, 2003. 550 с.
75. Український центр народних казок. URL: <https://ukrcentrekazok.com.ua/books/printit.php?tid=710> (дата звернення 13.08.2023).
76. УкрЛіб. Бібліотека української літератури URL: <https://ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=680> (дата звернення: 20.08.2023).
77. Умови становлення моральних форм поведінки на етапі дошкільного дитинства. *Психологія особистості*. 2011. № 1 (2). С. 245-254.
78. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08. Київ, 2000. 20 с.
79. Федорова М. А. Виховання культури поведінки у дітей 6-7-го років життя (в умовах навчально-виховного комплексу «школа – дитячий садок»): дис. ... канд. пед. наук. 13.00.07. 2005. Житомир. 226 с.
80. Фльорко Г. О. Моральне виховання дітей в умовах сільської різновікової групи засобами етнопедагогіки. Кваліфікаційна робота (на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»). Спец.: 8.01010201 Початкова освіта. Житомир. 2015. 101 с.
81. Ходєєва Т. Етнопедагогіка в умовах глобалізації: рецепція науково-теоретичного досвіду в освіті й вихованні. *Український світ*. Збірник наук. праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків: ХІФТ. 2014. С. 153-157.
82. Чейпеш Н. А. Моральне виховання дітей дошкільного віку. Методичні рекомендації для вчителів дошкільних навчальних закладів.

- Виноградівський навчальний заклад комбінованого типу № 1.
Ужгород. 2016. 97 с.
83. Чернега П., Луцкай В. Народна педагогіка українців як об'єкт дослідження української етнопедагогіки. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*: зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький. 2013. Вип. 31. С. 439-444.
84. Шевцова О. Л. Морально-етичне виховання в ЗДО.ТОВ «Видавнича група «Основа». 2016. 175 с.
85. Шелест С. Є. Виховання моральних почуттів дітей передшкільного віку засобом народних казок. Створення збірки народних казок моралезнавчої тематики. Кваліфікаційна робота (на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»). Спец.: 012 Дошкільна освіта. Кривий Ріг. 2021. 101 с.
86. Шкробтієнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 Дошкільна педагогіка. Одеса. 2019. 298 с.
87. Якименко Н. В. Моральне виховання дітей дошкільного віку. Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів. Ржищів. 2013. 68 с.
88. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / наук. кер. О.Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР- Україна». 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Критерії та показники вихованості моральної поведінки у дітей
передшкільного віку засобами народної педагогіки**

Критерій	Показники	Емпіричні методи
когнітивний	розуміння дошкільниками норм моральної поведінки; знання основних етичних понять та еталонів (добре / погано, добро / зло); адекватність сприймання моральних аспектів поведінки героя фольклорного твору (позицій, ставлень, оцінок).	<i>індивідуальна бесіда з дітьми (дод. А); бесіда на моральні теми бесіда «Казка в житті дитини»</i>
емоційний	емоційне переживання дитиною з приводу моральних аспектів поведінки людини та співвіднесення її із власною; здатність до розуміння та розпізнавання емоційного стану іншого	<i>Методика «Сюжетні картинки» (адаптована методика А. Щетініної); спостереження за емоційними проявами дітей під час читання творів фольклору.</i>
діяльнісний	втілення у власній поведінці зразків поведінки героїв творів фольклору; реалізація форм моральної поведінки	<i>методика «Не поділили іграшку» (дод. Е); спостереження за поведінкою дітей (дод. Д)</i>

Індивідуальна бесіда з дітьми

за методикою М. Федорової

Мета: вивчення уявлень дітей про моральні норми і якості.

Проведення дослідження. Дослідження проводиться індивідуально.

- Дитині пропонується відповісти на питання:
- Кого можна назвати хорошим (поганим)? Чому?
- Кого можна назвати чесним (брехливим)? Чому?
- Кого можна назвати добрим (злим)? Чому?
- Кого можна назвати справедливим (несправедливим)? Чому?
- Кого можна назвати щедрим (жадібним)? Чому?
- Кого можна назвати сміливим (боягузливим)? Чому?

Обробка даних.

Потрібно проаналізувати, які саме якості можуть пояснити діти. На основі цих пояснень визначити, на що при цьому посилається дитина:

- на узагальнене уявлення про якість;
- на конкретних людей як носіїв певної якості в конкретній ситуації;
- на літературних казкових і мультиплікаційних персонажів;
- на самого себе;
- на сукупність життєвих ситуацій з власного досвіду;
- на конкретну дію;
- на оцінку якості;
- на недиференційоване уявлення про якість.

Результати обстеження дітей співвідносять зі змістом уявлень про морально-вольові якості, характерні для певної вікової категорії.

6-7 років. Продовжують розвиватися узагальнені уявлення про доброту, чесність, справедливість, дружбу. Складається негативне ставлення до таких аморальних якостей, як хитрість, брехливість, жорстокість, себелюбство, боягузтво, лінощі.

Бесіда з дітьми

на тему: «Казка в житті дитини»

Мета: визначення ролі казки у житті дітей старшого дошкільного віку. З'ясування розуміння ними мотивів вчинків, дій і поведінки на прикладі героїв фольклорних творів.

1. Чи читають тобі вдома казки?

– так

– ні

– інколи.

2. Хто тобі вдома читає казки?

– мама

– тато

– бабуся

– дідусь

– інші родичі(тітка, дядько, брат, сестра).

3. Які твої улюблені казки?

4. Які твої улюблені казкові герої?

5. Яких героїв казок ти вважаєш добрими? Чому?

6. Яких героїв казок ти вважаєш лихими, поганими? Чому?

7. На якого персонажа з казки ти хотів би бути схожим? Чому?

**Модифікована методика Р. Калініної «Сюжетні картинки»,
доповнена методикою вивчення розуміння експресії А. Щетиніної**

взято з джерела: Гріньова О.М., Хрієнко Д.О.

Психолого-педагогічні умови активізації

морального розвитку старших дошкільників засобами тренінгу

<http://um.co.ua/3/3-2/3-21339.html>

Мета: вивчення емоційного ставлення старших дошкільників до моральних норм, а також їх здатності до розуміння, розпізнавання емоційного стану іншого.

Матеріал: картинки, на яких зображені люди (дорослі і діти) в досліджуваних емоційних станах.

1-ша серія методики призначена для вивчення емоційного ставлення до моральних норм.

2-га серія спрямована на уточнення ступеня розуміння емоційного стану іншого, вміння розкривати причину «підтекст» переживання іншої людини.

Опис тесту

1 серія дитині пред'являють картинки із зображенням позитивних і негативних вчинків однолітків.

Дослідження проводиться індивідуально. У протоколі фіксуються емоційні реакції дитини, а також його пояснення. Дитина повинна дати моральну оцінку зображеним на картинках вчинкам, що дозволить виявити ставлення дітей до моральних норм. Особлива увага приділяється оцінці адекватності емоційних реакцій дитини на моральні норми: позитивна емоційна реакція (посмішка, схвалення тощо) на моральний вчинок і негативна емоційна реакція (осуд, обурення і так далі) – на аморальний.

Інструкція до тесту

Розклади картинки так, щоб з одного боку лежали ті, на яких намальовані хороші вчинки, а з іншого – погані. Розкладай і пояснюй, куди ти покладеш кожен картинку і чому.

2 серія дітям пропонується ряд картинок із зображенням дитини в будь-якому емоційному стані (смуток, радість, образа тощо).

Дошкільнику пропонується уявити ситуацію, відповідну стану зображеної людини і відповісти на питання: «що сталося з цією людиною?». При скруті дитині пропонується підібрати з двох-трьох запропонованих педагогом вербальних ситуацій, відповідну переживанню зображеної людини. Для вивчення ступеня розуміння емоційного стану іншого, а також

вміння розпізнавати причину («підтекст») переживання іншої людини нами організована друга серія методики. У ній увазі дошкільнят пропонувався ряд картинок із зображенням дітей в певному емоційному стані. Дошкільнику необхідно було розпізнати, зрозуміти і назвати цей стан, а також відповісти на питання «що сталося з цією дитиною?», тобто визначити причину подібної експресії.

Обробка результатів

Оцінка здійснюється з опорою на показники розуміння емоційного стану:

- вміння зрозуміти емоційний стан людини через конкретизацію його життєвої ситуації;
- вміння розкрити причину, підтекст переживання через підбір відповідної ситуації;
- вміння передати стан через уявне висловлювання, репліку зображеної людини («опредмечування»).

Ці показники лягли в основу визначення рівнів якості розуміння дітьми емоційного стану людини. Рівні розуміння.

I рівень-неадекватний: діти не розуміють емоційного стану, не можуть його назвати або роблять помилки.

II рівень-ситуативно-конкретний:

- A. діти виявляють розуміння емоційного стану через наведену, підказану їм конкретну ситуацію;
- B. діти насилу вибирають словесне позначення емоційного стану з числа запропонованих експериментатором, тобто з підказкою.

III рівень-словесне позначення і опис експресії:

- A. діти швидко і точно вибирають назву стану з числа перерахованих експериментатором або
- B. самостійно називають емоційний стан і вибір, і самостійна назва розцінювалися як знання, позначення емоційного стану;
- B. виділяють експресію в цілому або перераховують її елементи, описують.

IV рівень-осмислення у формі опису:

- A. діти самостійно, правильно називають емоційний стан людини;
- B. виділяють і описують експресію;
- B. самостійно осмислюють ситуацію, дають її опис.

V рівень-осмислення у формі тлумачення і прояву емпатії:

- A. діти самостійно і точно називають емоційний стан;
- B. тлумачать стан через аналіз експресії і через самостійне переосмислення ситуації;

виявляють емпатію, озвучують персонажів (висловлюються від його особи), виявляють яскраве емоційне ставлення до зображеної людини у вигляді вигуків, імітацій сприйманої експресії.

**Ілюстрації до методики «Сюжетні картинки»
(за використання у методиці сюжетів українських народних казок)**

БЛАНК СПОСТЕРЕЖЕННЯ

за емоційними та поведінковими проявами дітей при спілкуванні їх з однолітками

<i>Предмет Спостереження</i>	Взаємодія дитини з однолітками						
	Виявляє позитивні емоції під час колективної взаємодії	Прагне до подальшої колективної роботи через задоволення від неї	Прагне надати практичну допомогу іншим	Знає норми морально схвалюваної поведінки	Виявляє уміння підпорядковувати власні дії інтересам інших	Виявляє поступливість	Виявляє уміння виходити з конфлікту
Заняття							
Прогулянка							
Ігри							

ПРОГРАМА СПОСТЕРЕЖЕННЯ

за проявами у дітей передшкільного віку моральних форм поведінки у різних формах організації життєдіяльності

Мета спостереження: дослідити рівень сформованості поведінкового критерію вихованості моральних форм поведінки у старших дошкільників у різних формах організації життєдіяльності.

Об'єкт спостереження: діти старшого дошкільного віку.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: особливості емоційних та поведінкових проявів старших дошкільників при їх взаємодії з однолітками у різних формах організації життєдіяльності.

Завдання спостереження:

- 1) Визначити особливості емоційного реагування дітей на різні ситуації спільних дій;
- 2) Дослідити рівень сформованості особистісних умінь співпраці дітей з партнерами по діяльності.
- 3) Виявити рівень знань у дітей норм морально схвалюваної поведінки під час колективних дій.

Форма фіксації результатів спостереження: протокол. Бланк протоколу.

Вид спостереження: цілеспрямоване, вибіркоче, безпосереднє, зовнішнє, ситуативне, систематичне.

Методика «Не поділили іграшку» О. В. Дибіної

Мета: виявити вміння дітей вирішувати конфліктні ситуації, з повагою ставитися до оточуючих.

Матеріал: коробка, іграшки (за кількістю дітей), серед яких є нова приваблива іграшка.

Зміст: дорослий звертає увагу дітей на коробку з іграшками, пропонує кожній дитині обрати іграшку і пограти. Якщо виникає конфліктна ситуація через нову іграшку, педагог після нетривалого спостереження за поведінкою дітей втручається і пропонує всім разом розібратися в ситуації, що склалася. Можна запропонувати для обговорення наступні варіанти вирішення конфлікту:

- віддати іграшку тому, хто взяв її першим;
- нікому не давати нову іграшку, щоб не було прикро;
- грати всім разом;
- порухуватися;
- грати по черзі;
- віддати іграшку дитині, у якої сьогодні поганий настрій тощо.

Педагог вислуховує пропозиції кожної дитини. Діти повинні співвіднести своє рішення з рішенням інших дітей і вибрати вірне.

Оцінка результатів:

- 3 бали-дитина не провокує конфлікт, у ситуації, що склалася намагається знайти справедливе рішення або звертається до дорослого.
- 2 бали-дитина не провокує конфлікт, але ініціативи по його розв'язанню не проявляє: йде на поступки, не відстоюючи свою думку; свої бажання підпорядковує інтересам інших дітей, або зовсім уникає конфлікт.
- 1 бал-дитина провокує конфлікт, не враховує інтереси інших дітей, не здатна спокійно висловити свою думку, до допомоги дорослого не вдається.

Анкета для вихователів

Шановні педагоги! Просимо Вас відповісти на питання анкети, метою якої є вивчення деяких аспектів включення елементів народної педагогіки у зміст освітньої діяльності з дітьми. Результати дослідження будуть використані тільки в наукових цілях. Прізвище вказувати необов'язково. Питання анкети містять можливі варіанти відповідей. Оберіть з них ті, які найбільш близькі для Вас, відзначте їх, обвівши букву, що стоїть навпроти. Дякуємо за участь!

1. Вплив яких факторів, на Ваш погляд, надає найбільший вплив на становлення моральності особистості дитини передшкільного віку? Розставте в порядку значущості:

- А. сім'я;
  - Б. література, мистецтво;
  - В. однолітки;
  - Г. дитячий садок.
-

2. Чи вважаєте ви актуальним і необхідним використання фольклорних творів в безпосередній виховній діяльності з дітьми?

- А. Так
- Б. Ні

3. У чому, на ваш погляд, може полягати виховний потенціал фольклорного твору?
-
-

4. Чи використовуєте Ви засади народної педагогіки у роботі з дітьми?

- А. Так
- Б. Ні

Якщо так, то в якості:

- А. заповнення дозвілля;
- Б. освітнього засобу;

В. виховного засобу.

Якщо ні, то з якої причини:

- А. немає необхідності планувати таку роботу, так як діти засвоюють різні твори (фольклорні, сучасні авторські тощо);
  - Б. у педагога не залишається часу на організацію і підготовку такої роботи;
  - В. у дошкільному закладі відсутні умови для проведення цікавих заходів за використання творів народної спадщини;
  - Г. не знаю особливостей організації заняття лише на використанні творів фольклору .
5. Чи вважаєте ви можливим використання народної спадщини у сучасному процесі морального виховання дошкільників?
- А. Так
  - Б. Ні
6. Чи дотримуетесь ви чіткої методики використання творів українського фольклору у роботі з дітьми ?
- А. Так
  - Б. Ні
7. Які твори українського фольклору, на Ваш погляд, можна порекомендувати педагогам дошкільної освіти для морального виховання дітей дошкільного віку?

Дякую!

**Анкета для батьків
щодо вивчення читання творів українського фольклору в сім'ї.**

Шановні батьки! Просимо вас відповісти на питання анкети, метою якої є вивчення деяких аспектів взаємодії дитини з творами української народної педагогіки. Результати дослідження будуть використані тільки в наукових цілях. Прізвище вказувати необов'язково. Питання анкети містять можливі варіанти відповідей. Виберіть з них ті, які найбільш близькі для Вас, відзначте їх, обвівши букву, що стоїть навпроти. Дякуємо за участь!

Стать дитини _____

Вік _____

I. Блок запитань, спрямованих на отримання інформації про знання батьків щодо фольклору як засобу морального виховання

1.1. Чи знаєте Ви, що таке фольклорні твори (потрібне підкресліть)?

- а) так
- б) ні
- в) частково

1.2. Які можете назвати? _____

1.3. Чи вважаєте Ви за необхідне читати фольклорні твори дітям вдома (потрібне підкресліть)?

- а) так
- б) ні
- в) частково
- г) ваш варіант _____

1.4. Як часто Ви читаєте вдома дитині фольклорні твори (потрібне підкресліть)?

- а) часто
- б) постійно
- в) іноді
- г) ніколи

1.5. Скільки було років дитині, коли Ви почали їй читати фольклорні твори? _____

1.6. Це було (потрібне підкресліть):

- а) ваше бажання
- б) бажання дитини
- в) необхідність, що зумовлена завданнями дитячого закладу

II. Блок запитань, спрямовані на отримання результатів щодо особливостей читання казок у сім'ї

2.1. Як часто Ви читаєте казки своїй дитині (потрібне підкресліть)?

- а) часто

- б) іноді
- в) ніколи

2.2. Чи подобається Вам читати казки своїм дітям (потрібне підкресліть)?

- а) так
- б) ні
- в) ваш варіант _____

2.3. Чи обговорюєте з дитиною прочитане(потрібне підкресліть)?

- а) так
- б) ні
- в) іноколи
- г) ніколи

2.4. Чи помічаєте як впливає на дитину читання казок (потрібне підкресліть)?

- а) так
- б) ні
- в) частково
- г) ваш варіант _____

2.5. В чому це виражається? _____

2.6. Чи практикуєте читання всією сім'єю (потрібне підкресліть)?

- а) так
- б) ні
- в) іноді
- г) не практикуємо

2.7. Хто з членів Вашої сім'ї переважно читає фольклорні твори для дітей (потрібне підкресліть)?

- а) бабуся
- б) мама
- в) тато
- г) дідусь
- д) старші діти

III. Блок запитань, спрямованих на виявлення співпраці вихователів та батьків

3.1. Чи радитесь Ви з вихователем щодо вибору фольклорного твору для читання дитині (потрібне підкресліть)?

- а) так
- б) ні
- в) іноді
- г) ваш варіант _____

3.2. Чи обговорюєте Ви з вихователем результати читання (потрібне підкресліть)?

- а) так

- б) ні
  - в) іноді
  - г) ваш варіант _____
-

3.3. Чи допомагає читання казок у сімейному колі в складних та проблемних ситуаціях спілкування з Вашою дитиною (потрібне підкресліть)?

- а) так
- б) ні
- в) частково
- г) ваш варіант _____

Дякуємо за допомогу!

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

до забезпечення педагогічних умов виховання моральної поведінки дітей передшкільного віку засобами народної педагогіки та української народної казки

1. Збірка казок моралезнавчої тематики. Розроблена С. Є. Шелест.

Шелест С. Є. Виховання моральних почуттів дітей передшкільного віку засобом народних казок. Створення збірки народних казок моралезнавчої тематики. Кваліфікаційна робота (на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»). Спец.: 012 «Дошкільна освіта». Кривий Ріг. 2021. 101 с. <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/5587>

2. Прикази та прислів'я до роботи з казками.

На красуню дивитись любо, а з розумною жити добре

Не шукай краси, а шукай доброти.

Не краса красить, а розум.

Все так буде в ладу, як у меду.

Як не ладиться, то й у печі не горить.

Горе тому, в кого нема ладу в господі.

Горе тому, в кого нема ладу в господі.

Ладом усе можна.

Без сім'ї нема щастя на землі.

З родини йде життя людини.

Вся сім'я вмісті – так і душа на місці.

Горе тому, в кого нема порядку в дому!

Одна мати вірна порада

Тільки в світі правди, що рідний отець та мати.

Все купиш, лише тата й мами – ні.

За гроші не купиш ні батька, ні матері, ні родини.

Не навчив батько – не навчить і дядько.

Добрі діти – спокійна старість, лихі діти – старість стає пеклом.
Як батька покинеш, то й сам загинеш.
Шануй батька й неньку – буде тобі скрізь гладенько.

3. Українська народна пісня про добру родину.

У сусіда хата біла,
У сусіда жінка мила,
А у мене ні хатинки,
Нема щастя, нема жінки.

А в тім саду три тереми:
А в першому – красне сонце,
А в другому – ясен місяць,
А в третьому – дрібні зірки.
Ясен місяць – пан господар,
Красне сонце – жінка його,
Дрібні зірки – його дітки.

Тим на світі хліб не родить,
Що брат з братом не говорить.
Тим на світі втрачається,
Що брат сестри цурається.

Дочки мої, дочки, дочки мої, пави!
Чому мене не кидали, як падали з лави?
Сини мої, сини, сини-соловейки,
Чому мене не кидали, як були маленькі?
Стали підростати – стали покидати.
Ой, хто ж мене старенькую буде годувати?!

Додаток И

**Орієнтовний перелік фольклорних творів на морально-етичну тематику
для читання дітям в сімейному середовищі**

№	Назви фольклорних творів	
1.	Казки	«Лисичка-сестричка і Вовк-панібрат», «Мудра дівчина»
		«Дідова дочка і бабина дочка», «Закопане золото»
		«Кирило Кожум'яка», «Язиката Хвеська», «Телесик»
		«Хліб і золото», «Пан Коцький», «Царівна-жаба»
2.	Колискові	«А-а, коточок», «Ану, люлі, люлі», «Ой ти, коте рябку»
		«Ходить сон по долині», «Мати сина колихала»
		«Ой спи, ой спи, дитинонько», «Люлі, люлі донечко»
		«Гойда, гойда, колишу тебе»
3.	Скоромовки	«Раз Варвара та Дем'ян посварились за бур'ян»
		«Хитру сороку спіймати морока», «Дівчинка Люба»
		«Гостювати йшла Стоніжка», «Гай-най, коточок»
		«Катерина та Андрій посварились за щавій»
4.	Лічилки	«Котилася торба з високого горба», «Весела лічилка»
		«А між нами, хлопчиками...», «Качка з річки йшла...»
		«Ти, Катрусенько моя, чому вдома не була?»
		«Зайчик, зайчик-побігайчик»
5.	Загадки	«Її багато не буває», «Солоне, а не сіль»
		«Не колода і не пень, а лежить цілий день»

		«Що на дзеркало так схоже?», «Що наймудріше?»
		«Не жме, не косить, а прийде обід – їсти просить»
6.	Прислів'я та приказки	«По щедрості руки, видно, яке серце»
		«Дружба, мов дзеркало, розіб'єш – не склеїш»
		«Ввічливий всякому приятель», «Один у полі не воїн»
		«Держи голову високо, та не задирай носа»
7.	Забавлянки	«Гопа, гопа, гопа-чуки», «Гойда, гойда, гойдаша»
		«Хто попереду, той пасе череду», «Дід ходить по горі»
		«Ой гиля, гиля, білії гуси», «Ой гуц, гуца, гуца»
		«Два котики жито молотили»
8.	Утішки	«Пішла киця по водицю», «Ой ти, коте»
		«Не плач, киця принесе калач»
		«Мати сина колихала»
		«Дрібен дощик стукотить»
9.	Мирилки	«Мир миром, пироги з сиром»
		«Миристь, миристь, та більше не сварись!»
		«Через тин вишня похилилась»
		«Подвір'ям курочка ходила», «Любуню, Любуню!»

Практичні рекомендації для батьків

щодо використання виховного потенціалу української народної казки у вихованні моральної поведінки дітей передшкільного віку

1. Починаючи з немовлячого віку використовувати малі фольклорні жанри (забавлянки, утішки, чукикали, колискові пісні тощо), оскільки в них закладені найперші моральні основи.
2. Добирати фольклорні твори морально-етичної спрямованості відповідно віку дітей.
3. Постійно читати фольклорні твори дітям вдома (але не тільки казки, а й інші жанри українського фольклору).
4. Залучати до читання фольклорних творів дітям інших членів родини (братів, сестер, бабусь, дідусів, тіток і так далі).
5. Активно вживати в щоденній побутовій мові прислів'я, приказки, загадки морально-етичної спрямованості.
6. Збагачувати словник дітей морально-етичними категоріями завдяки включенню дітей в активну оцінно-етичну діяльність в сімейному середовищі.
7. Після читання фольклорних творів проводити бесіди на морально-етичну тематику, обговорення прочитаного.
8. Використовувати та пояснювати дітям морально-етичні категорії (в разі необхідності).
9. Використовувати приклади правильної поведінки з життєвих ситуацій, фольклорних творів.
10. Активно співпрацювати з вихователями у питаннях відбору фольклорних творів на морально-етичну тематику для читання дітям.
11. Обмежити перегляд дітьми телепередач по телебаченню, їхніх ігор за комп'ютером.
12. Брати активну спільну участь у організації та проведенні свят за використання українського фольклору, що сприятиме моральному розвитку як дітей, так і дорослих.